

**Gebiedsprogramma  
Gelderse Vallei – Heuvelrug – Kromme Rijn  
2012-2015**

---

**Toelichting bij hoofdstuk 2**



## Inhoud

1	Versterking groen-blauw raamwerk Gelderse Vallei en Utrecht-Oost	5
2	Beleef de Heuvelrug in een natuurlijk evenwicht	7
3	Ruimte voor Duurzaam Agrarisch Ondernemen	13
4	Nationaal Landschap Arkemheen – Eemland	20
5	“De Grebbelinie boven Water”	22
6	Kromme Rijnstreek	24
7	Energie en Klimaat	26
8	Vernieuwend ondernemerschap	28

Bijlage: programmatabellen



# 1 Versterking groen-blauw raamwerk Gelderse Vallei en Utrecht-Oost

## 1.1 *Ontwikkelen samenhangend stelsel van natuurgebieden in herijkte EHS*

Dit onderdeel van het programma is gericht op uitvoering van het Akkoord van Utrecht en de herijkte EHS in Gelderland, via enerzijds particulier natuurbeheer op de landgoederen, op basis van de bestuurlijke afspraken die hierover gemaakt zijn, en anderzijds aankoop, ruilingen en inrichting van gronden ten behoeve van de doelen voor Natura2000, Kaderrichtlijn water en realisatie van TOP-gebieden.

Voor de huidige planperiode worden de prestaties zoals weergegeven in onderstaande tabel verwacht. Hierbij zijn de volgende aannames gedaan:

- Grondprijs Utrecht: € 80.000,-/ha
- Grondprijs Gelderland € 60.000,-/ha
- Inrichtingskosten: € 7.000,-/ha

## 1.2 *Verbetering van de milieucondities van natuurgebieden*

Dit onderdeel van het programma richt zich met name op het realiseren van KRW-doelen via herinrichting van de beken en op verdrogingsbestrijding in TOP- en SubTOP-gebieden. De cijfers in onderstaande tabel zijn voor een deel gebaseerd op schattingen, maar geven wel de orde van grootte aan. Met betrekking tot de TOP-gebieden in Gelderland is recent besloten dat de benodigde financiën inderdaad beschikbaar worden gesteld. Hier kan dus daadwerkelijk 'de schop in de grond'. Voor Utrecht wordt voor de TOP- en de SubTOP-gebieden een prioritering aangebracht, omdat er onvoldoende middelen zijn voor alle op dit moment uitvoerbare herstelprojecten. Over de herprioritering van deze gebieden, de kostenverdeling en de financiering worden nadere afspraken tussen het waterschap en de provincie gemaakt.

## 1.3 *Kwaliteitsverbetering landschap*

In het Regiocontract tussen provincie Gelderland en Regio FoodValley zijn diverse projecten onder de noemer van Rentmeesterschap opgenomen die gaan over de uitvoering van de LOP's. Regio Food Valley en SVGV werken voor dit onderdeel aan een uitvoeringscontract (tweede kwartaal 2012) waarin het volledige programma wordt uitgevoerd onder coördinatie van de SVGV. In dit programma Rentmeesterschap is het grootste deel van het budget gereserveerd voor deze uitvoeringskosten en voor het opstellen van GUP's (gemeentelijke uitvoeringsplannen) inclusief de organisatie daaromheen, zoals het opzetten van een systeem van groene handhaving. Daarnaast werken Stichting Landschapsbeheer Gelderland, Gelders Genootschap en Landschap en Erfgoed Utrecht inmiddels samen in opdracht van SVGV aan het opzetten en uitvoeren van erfinrichtingsadviezen. Een groot gedeelte van dit programma is inmiddels ook in het uitvoeringsprogramma van Food Valley opgenomen. De Utrechtse middelen worden met name gezocht in het kader van het RAP (ruimtelijk actie programma) project voor het uitwerken van de kwaliteitsgids Utrechtse landschappen in de vorm van een ervenconsulentschap. De pilotfase wordt in najaar 2012 afgerond, waarna het ervenconsulentschap verder in de regio uitgerold kan worden.

Daarnaast werken we in samenwerking met de afdeling Ruimte van de provincie Utrecht aan het implementeren van de kwaliteitsgids Utrechtse landschappen. In de loop van 2012 worden daartoe regionale werkbijeenkomsten met gemeenten gehouden. Vanuit deze werkbijeenkomsten kunnen vervolgacties concreet worden gemaakt en kunnen we invulling geven aan het plan om een coördinatiegroep ruimtelijke plannen / functiewijziging ook voor de Utrechtse gemeenten op te zetten.

Het project rond oral history is een samenwerking van de Kenniswerkplaats en de groene onderwijsinstellingen in de regio van in ieder geval Hogeschool Ede en WUR, samen met Landschap en Erfgoed Utrecht en Stichting Landschapsbeheer Gelderland. Financiering voor de eerste pilotgebieden vinden we bij de Gelderse Identiteitsfabriek en van de afdeling cultuurhistorie van de provincie Utrecht. Het programmabureau coördineert de werkzaamheden die door een mix van professionals, onderzoekers, studenten (MBO, HBO, WO) en vrijwilligers worden uitgevoerd, in samenwerking met partijen die de informatie verder oppikken: musea, beleidsmakers, recreatieondernemers.

Tenslotte zetten we in op het inrichten van een aantal financieringsinstrumenten zoals de landschapsinvesteringsregel en de streekrekening, waarvoor uitsluitend procesgeld nodig is om partijen bij elkaar te krijgen, aan elkaar te binden en afspraken te maken over de concrete uitvoering.

#### **1.4 Vergroten mogelijkheden voor beleving groen-blauw landschap**

In het kader van de uitvoeringsagenda van de convenanten en van de regio Food-Valley wordt gewerkt aan de recreatieve ontsluiting van het gebied. In het kader van de convenanten zijn hiervoor middelen gereserveerd. Ook in het uitvoeringsprogramma Food Valley zijn middelen gereserveerd voor recreatieve ontsluiting.

Een groter project is de ontwikkeling van een groen activiteitencentrum op boerderij Groot Zandbrink, een rijksmonument op landgoed de Boom. De Stichting Boerderij en Landschap is bereid de boerderij aan te kopen en te restaureren, mits daarvoor voldoende middelen gegenereerd kunnen worden. Een lokale ondernemer gaat de boerderij multifunctioneel exploiteren als een landgoed-, landbouw- en landschapscentrum, met als belangrijke doelgroep scholen, maar ook allerlei andere groepen met interesse voor het platteland. Het centrum gaat ook een belangrijke recreatieve functie vervullen. Er ligt een nauwe relatie met de Grebbelinie, via de Asschatterkeerkade.

## 2 Beleef de Heuvelrug in een natuurlijk evenwicht

### 2.1 Vergroten van beleving en herkenbaarheid

#### 2.1a *Cultuur- natuureducatie*

Binnen deze programmalijs is financiering vanuit AVP niet mogelijk, behalve wanneer er een uitzondering wordt gemaakt in het subsidiekader specifiek voor het Nationaal Park. De komende jaren worden resultaten behaald door aan te sluiten bij andere projecten en product-marktcombinaties te ontwikkelen.

Op de heuvelrug zijn cultuurhistorie, erfgoed en natuur onlosmakelijk met elkaar verbonden. Voor natuureducatie wordt aansluiting gezocht met het project dat binnen de Uitvoeringsagenda Buitenplaatsen door LEU wordt opgezet in samenwerking met Kunst Centraal, zodat product-marktcombinaties (PMC's) kunnen worden ontwikkeld die alle inhoudelijke thema's op de heuvelrug in educatie met elkaar verbinden. Dit zal in een plan van aanpak moeten worden uitgewerkt, waarna deze PMC's kunnen worden ontwikkeld (of bestaande aangepast) en in de markt gezet kunnen worden. Dit alles in samenwerking met gebiedspartners die onder andere inhoudelijke kennis leveren en hier vaak vrijwilligers voor inzetten.

NatuurWijs is een al lopend project binnen Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug dat als product-marktcombinatie in de markt gezet moet worden. Als het aantal scholen en vrijwilligers dat hierin meewerkt, kan worden uitgebreid over de gehele heuvelrug, is een nieuwe training van natuurwijzers noodzakelijk. Hiervoor is budget nodig. Voor deelname door scholen is een aanmoedigingsbudget voldoende. Hiermee kan de financiële bijdrage aan de kosten door de scholen worden gestimuleerd, wanneer een klein deel (bijvoorbeeld 5 tot 10%) vanuit overheid wordt bijgedragen. AVP-budget is hiervoor niet beschikbaar, een bijdrage wordt gevraagd vanuit (eventueel extra) middelen die bestemd zijn voor natuur-milieu educatie. Deze projecten en activiteiten zijn niet nieuw, ze worden al jaren uitgevoerd in het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. Voor een klein deel van deze activiteiten wordt nu een andere bron van middelen gezocht. Tot vorig jaar werden deze activiteiten gefinancierd uit de door het rijk binnen het AVP geormerkte middelen voor het Nationaal Park.

Een aantal onderdelen van het educatieprogramma nieuwe stijl worden gekoppeld aan de European Charter for Sustainable Tourism.

#### 2.1 b *Vergroten publieksbereik*

De programmalijs publieksbereik stuurt op herkenbaarheid en beleving voor de toerist en recreant. Zij ondersteunt Groen en Groei en is erop gericht om duurzaam toerisme te ontwikkelen in de regio heuvelrug. De activiteiten dragen bij het beschermen van natuur en cultureel erfgoed, voor en door toerisme, om deze te beschermen tegen vormen van overmatige ontwikkeling van het toerisme. Publieksbereik wordt in de toekomst beter gekoppeld aan het systeem van poorten en groene entrees (TOP's) en routenetwerken. Ook wordt gebiedskennis en de kennis van duurzaamheidsaspecten onder betrokkenen bij toerisme vergroot.

Binnen deze programmalijs wordt de European Charter for Sustainable Tourism uitgewerkt en ontwikkeld. Een groot aantal werkzaamheden en bestaande projecten passen goed binnen deze charter. En zij geeft een goede richtlijn voor welke activiteiten nog ontwikkeld dienen te worden. Om dit verder te ontwikkelen zijn er op beperkte schaal financiële injecties nodig. Dit draagt bij aan het opzetten van de juiste coalities, kan dienen als cofinanciering in een mogelijke Europese subsidie of een ander project en geeft de gebiedspartners organisatiekracht om het gebied sterker beleefbaar en herkenbaar te maken volgens deze principes. Een aantal projecten zijn nodig om duurzaam toerisme volop te kunnen ontwikkelen. Een belangrijk onderdeel binnen de charter is het vergroten van gebiedskennis en duurzaamheidsaspecten. De duurzaamheidsaspecten worden ontwikkeld binnen het project Greenkey. Recreatieondernemers (in eerste instantie diegene die gekoppeld zijn aan een poort of groene entree) worden uitgedaagd om bovenwettelijke maatregelen te nemen om energie te besparen en een duurzamer bedrijf te worden. Geheel passend binnen Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Het keurmerk geniet internationale bekendheid. Wanneer een bedrijf eenmaal voldoet, moet zij tweejaarlijks

opnieuw maatregelen treffen om aan het steeds hoger wordende niveau van het keurmerk te kunnen voldoen. Greenkey zorgt dus voor een blijvende ontwikkeling in een duurzame recreatiesector. Hiervoor worden AVP middelen gevraagd. Cofinanciering vindt plaats vanuit de gebiedspartners en ondernemers. Waarbij ondernemers de (financiële) verantwoordelijkheid dragen om te blijven voldoen aan dit keurmerk en dus door te blijven ontwikkelen.

Het vergroten van gebiedskennis wordt ontwikkeld via het bestaande project gastheerschap. Hier treden ondernemers en vrijwilligers op als gastheer van het gebied en leren hoe zij dit gebied kunnen laten zien aan bezoekers. Dit project wordt de komende jaren verder uitgewerkt, verworven kennis bij ondernemers en andere deelnemers wordt gewaarborgd en er een blijvend netwerk ontstaat.

Wanneer recreanten en toeristen de heuvelrug bezoeken komen ze al snel in aanraking met bebording en bewegwijzering. Op dit moment is er geen eenheid in bebording, behalve in het Nationaal Park waar dit voor een groot deel al is gerealiseerd. Eenheid in gedrag in het gebied is dan ook van belang, daarom werken de gebiedspartners de komende jaren aan gezamenlijke toegangsvoorwaarden. Dit zorgt voor herkenbaarheid, veiligheid en faciliteert het financieren van verschillende projecten als mountainbiken (zonder de juiste toegangsvoorwaarden kan er vrij gefietst worden, en is een vergunningsstelsel niet werkbaar). Bewegwijzering moet het systeem van Poorten en TOP's (Groene entrees) ondersteunen. Toeristen en recreanten worden dan beter naar de juiste locaties geleid. Het bord en bewegwijzeringsplan is begin 2013 gereed, uitvoering gebeurt daarna met gedeeltelijke financiering vanuit provincie, cofinanciering vanuit het gebied. Dit laatste omvat dan ook beheer- en onderhoud.

Deze maatregelen zorgen voor een geleiding van bezoekersstromen, die door de inzet van moderne communicatie middelen verder kan worden uitgewerkt. Een goede afstemming van de inzet van deze middelen is daarbij een vereiste. Het programmabureau zal in de komende periode verkennen op welke manier deze afstemming zo efficiënt mogelijk kan worden gerealiseerd. In het kader van het begeleiden van deze bezoekersstromen worden met de gebiedspartners arrangementen ontwikkeld die passen binnen de zonering en duurzaam toerisme in het gebied.

Op de Heuvelrug heeft het Nationaal Park al enige bekendheid. Deze bekendheid zou in publieksbereik beter kunnen worden ingezet en eventueel in een groter gebied kunnen worden gebruikt.

### **2.1 c Erfgoed en Landschap**

De provincie Utrecht heeft een Uitvoeringsagenda Historische Buitenplaatsen 2012-2015 opgesteld. Gelet op het draagvlak in het gebied gaat het programmabureau het project Pilot buitenplaatsenbiotoop Laagte van Pijnenburg coördineren en faciliteren. Hiervoor zijn middelen gereserveerd in de Uitvoeringsagenda. Gekoppeld aan het pilotproject wordt gezamenlijk met de provincie gewerkt aan ruimtelijke gebiedsontwikkeling op basis van de cultuurhistorische samenhang in de buitenplaatszone Laagte van Pijnenburg. Hiervoor zijn nog geen middelen beschikbaar. Op de Heuvelrug willen we buitenplaatsen en buitenplaatsenzones waar mogelijk zichtbaar en beleefbaar laten zijn voor bezoekers en recreanten. Op de buitenplaatszone Wegh der Weegen willen we de cultuurhistorische structuur van de dwarsassen (sorties) weer terug brengen. Dit zal voornamelijk door het gebied zelf moeten worden gefinancierd. Wel is een aanjaagbudget wenselijk, de provincie zoekt hiervoor naar mogelijkheden. Dit kan ook menskracht zijn. Tevens willen we het ritme van de sorties voor de recreant markeren met zogenaamde Maatstaven, een eigentijdse vertaling van de historische eikenhouten 'vackpaelen'. Op de Maatstaven komt digitale informatie beschikbaar voor de passant en recreant. Omwonenden van de Wegh der Weegen ofwel de Amersfoortseweg zijn enthousiast over de sorties en de Maatstaven. Het programmabureau wil met de omwonenden manieren zoeken om de maatstaven te kunnen financieren. Wel wordt gekeken naar menskracht binnen de provincie om het proces te leiden.

Voor de heuvelrug wordt een prioritair laanherstelplan opgesteld. Hiervoor worden uren vanuit provincie Utrecht gevraagd (landschap en cultuurhistorie). Voor het opzetten van het plan en een de uitvoering daarvan wordt gekeken naar financiering uit het Parelfonds van het rijk en provincie. Met de provincie worden hierover afspraken gemaakt. Tevens worden cultuurhistorische landschapselementen hersteld, zoals houtwallen en eikenhakhout. Ook hiervoor wordt gekeken of financiering uit het Parelfonds mogelijk is.



In de komende jaren werkt het programmabureau samen met de provincie Utrecht de Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen uit en vertaalt deze in nadere ruimtelijke plannen voor de Utrechtse Heuvelrug. Uitgaande van het inzicht in de landschappelijke waarden willen we op basis van de gids, visies en plannen verdere projecten voor de ontwikkeling en het behoud van het landschap en natuurkwaliteit in uitvoering brengen. Dit ook om het landschap voor de recreant beter beleefbaar te maken. Hiervoor is echter de komende jaren slechts beperkt provinciaal budget en menskracht beschikbaar. Vanuit het AVP is er budget voor het herstel van kleine landschapselementen. Daarnaast adviseert provincie Utrecht het gebied op basis van de kwaliteitsgids landschap en zet daarbij ruimtelijk instrumentarium in.

Het Parelfonds en de rijkssubsidie voor rijksmonumenten biedt ruimte voor meer projecten dan hier staan toegelicht. In een gebiedsbijeenkomst in voorjaar 2012 streven de gebiedspartners ernaar om met meer voorstellen vanuit het gebied te komen, passend binnen de randvoorwaarden. Financiering wordt gevraagd wanneer de voorstellen helder zijn, een schatting is dus ook niet meegenomen in dit gebiedsprogramma.

### **2.2 a Poorten en groene entrees**

Op de Heuvelrug wordt gewerkt aan het verbinden van (erfgoedattracties), routes, poorten en groene entrees (TOP's) tot een samenhangend recreatief hoofdnetwerk. Hierbij gaan we uit van de onderliggende zoning om de recreatiestromen in goede banen te leiden.

De locaties voor poorten en groene entrees (TOP's) in de gebiedsvisie Heel de Heuvelrug (programmabureau 2009) en Visie Recreatie en Toerisme 2020 (provincie Utrecht, 2011) zijn leidend en worden op elkaar afgestemd. Voor een aantal gebieden betekent dit nog een nadere ruimtelijke uitwerking om locaties definitief te bepalen. De ontwikkeling op de poorten en groene entrees worden uitgewerkt met (lokale) ondernemers, gemeenten en terreineigenaren. Hier wordt multifunctioneel gebruik gestimuleerd: dagrecreatie, verblijfsrecreatie en (zakelijk) toerisme. Een aantal locaties is al in ontwikkeling, een aantal gereed. In 2012 is poort kasteel Groeneveld gereed. Een aantal andere genoemde locaties hebben op dit moment geen duidelijke functie, of bestemming als poort of groene entree (TOP). Dit moet nader worden uitgewerkt. Aan de financiële kant kunnen constructies als Green Deals bijdragen aan ontwikkeling. Per poort wordt een AVP-bijdrage gevraagd om te kunnen besteden aan:

- proceskosten
- het publieke deel van het haalbaarheidsonderzoek (het openbaar toegankelijke deel, of deel van RMN)
- investering/ financiering/ garantstelling e.d. van publieke deel. Het gaat om: bebording, bewegwijzering, informatievoorziening. Ondernemers zullen als tegenprestatie gevraagd worden het onderhoud & beheer duurzaam te borgen.

De verhouding voor besteding van de middelen vergt maatwerk en verschilt daarom per locatie. Bij de ene locatie is een business case nodig en voor een andere locatie kan alleen bebording, bewegwijzering en informatievoorziening nodig zijn. Paleis Soestdijk staat in beide visies aangeduid als poort. Omdat de herbestemming vanuit het rijk nog op zich laat wachten werkt het programmabureau samen met de betreffende partners aan het realiseren van een tijdelijke poort op Soestdijk. Net als voor de poorten gaat het ook bij de entrees om beleefbaarheid en herkenbaarheid. Het gevraagde AVP-budget zal hier met name gekoppeld zijn aan bebording, bewegwijzering en informatievoorziening. Voor alle entrees tezamen wordt een projectplan opgesteld, dit wordt gefinancierd vanuit het AVP. De inrichting van omgeving Soestdijk wordt onderzocht, mede naar aanleiding van een aangenomen statenmotie over dit onderwerp. Het restant aan middelen staat in deze begroting. Het project wordt in 2012 verder uitgevoerd.

Vanuit de Stichting die de Piramide beheert en de provincie Utrecht wordt aandacht gevraagd voor de positie van de piramide in het geheel van voorzieningen op de Heuvelrug. Er zal nader verkend moeten worden hoe we daar mee om willen gaan. Hiervoor stelt de provincie zelf middelen beschikbaar.

Het gebied rondom Lage Vuursche vervult een grote recreatieve behoefte. Miljoenen mensen komen er jaarlijks recreëren. In de toekomst zou dit tot overmatige ontwikkeling van toerisme kunnen leiden. Het systeem van poorten en entrees draagt bij aan het geleiden van de recreanten, maar is niet voldoende om de stromen op te vangen. Er is sprake van parkeer- en verkeersproblematiek die in de toekomst toe

zal nemen. De veiligheid van recreanten kan hierdoor in het geding komen. Het programmabureau stelt samen met betrokken partijen een ruimtelijk plan op waarin binnen de ambities van de heuvelrug wordt gezocht naar oplossingsmogelijkheden om het gebied recreatief aantrekkelijk te houden zonder dat het gebied haar eigen draagkracht voorbij schiet. Gemeente De Bilt en gemeente Baarn hebben aangegeven hierin samen op te willen trekken, waarbij specifieke aandacht is voor het opvangen van mensen rondom Lage Vuursche en Hollandsche Rading. Gekeken wordt of hier een gecombineerde poort van kan worden gemaakt. Lage Vuursche is in de visie Heel de Heuvelrug als poort aangeduid, maar ligt wel in een natuurgebied. Binnen de gegeven kaders van de zonering wordt gekeken naar inpassing.

### **2.2 b Routestructuren versterken**

Op de heuvelrug onderscheiden de gebiedspartners vier gebruikersgroepen: wandelaars, fietsers, mountainbikers en ruiters. Alle routenetwerken (lokaal, regionaal, nationaal) dragen op een of andere manier bij aan de opgave om (erfgoed)attracties, routes, poorten en groene entrees (TOP's) te verbinden. Voor alle gebruikersgroepen ligt er een opgave.

Voor de geleiding van bezoekers op de heuvelrug zijn routestructuren bijzonder belangrijk. Voor wat betreft de aanleg van wandel- en fietspaden is er afgelopen jaren veel gebeurd. Het gebied realiseert zich dat een duurzaam beheer van reeds gerealiseerde fiets en wandelpaden belangrijk is zal de nodige inspanning van alle betrokken vragen.

Nadruk ligt in de komende periode voor wat betreft wandelen dan ook vooral op het verbinden van het bestaande netwerk en het vergroten van de dichtheid rondom de poorten en groene entrees, en woonkernen. Aanleg van nieuwe paden zal dan ook slechts in zeer beperkte mate aan de zijn en zich beperken tot het op een slimme manier verbinden van bestaande paden of wanneer de verkeersveiligheid daar om vraagt. Het gevraagde budget zal daarbij taakstellend zijn, waarbij de cofinanciering uit het gebied van invloed is op de te maken keuzes.

Dit geldt in feite ook voor de fietspaden op de heuvelrug. Dit jaar wordt het bestaande fietsknooppuntensysteem geëvalueerd. Daaruit zullen voor de heuvelrug naar verwachting ook de nodige aandachtspunten voortkomen waaruit waarschijnlijk een keuze zal moeten worden gemaakt, welke aandachtspunten in de periode tot 2015 kunnen worden gerealiseerd met het nu gevraagde budget.

Ruiters en menners zijn een belangrijke doelgroep voor de terreineigenaren en -beheerders op de heuvelrug. Aan het uitrollen van knooppuntensysteem waarop dit moment wordt gewerkt door vrijwilligers en beheerders in het gebied. Ondanks het feit dat hier voor op dit moment geen AVP-middelen beschikbaar zijn, vindt het gebied het van groot belang dat initiatieven om tot een sluitend knooppuntensysteem in de komende periode te komen ook door de provincie financieel wordt ondersteund. Te meer omdat het knooppuntensysteem aanknopingspunten biedt voor handhaving en beheer en onderhoud op lange termijn.

Mountainbikers gebruiken sommige delen van de heuvelrug bijzonder intensief. Niet in de laatste plaats omdat de hoogte verschillen op de heuvelrug het gebied bijzonder aantrekkelijk maken voor deze vorm van vrijetijdsbesteding. Aan de andere kant zorgt dit intensieve gebruik ook in een aantal gevallen voor overlast. Terreineigenaren, handhavers en mountainbikers zijn het er over eens dat er behoefte is aan betere voorzieningen, goede handhaving en regelgeving/gebruiksafspraken om in de toekomst de overlast te verminderen.

Het programmabureau wil graag in de komende periode in overleg met alle betrokkenen een vergunningensysteem ontwikkelen met daarbij een verbetering van de routestructuren en dit systeem in een pilot daadwerkelijk uittesten. Hiervoor zijn op dit moment geen AVP-middelen gereserveerd. Het programmabureau betreurt dit en stelt het op prijs als de provincie dit besluit in heroverweging wil nemen of hiervoor uit andere budgetten financiële middelen voor beschikbaar wil stellen. Dit vanwege de grote maatschappelijke impact van deze problematiek.

### **2.2 c Natuurkwaliteit verbeteren**

Het programma Ontsnippering Heel de Heuvelrug is in opbouw; de inventarisatie van de benodigde ontsnipperingsmaatregelen is afgerond. Onduidelijkheden zijn er met name nog rond de maatregelen op een aantal provinciale wegen in het Utrechtse deel van de Heuvelrug. Het oorspronkelijke programma

voor Ontsnippering van de provinciale wegen moest herzien worden met het oog op de gewijzigde omstandigheden door de bezuinigingen van het rijk op het natuurbeleid. Dat noopte ook tot een herprioritering van de geplande ecopassages op N-wegen. In het College akkoord zijn daarover concrete afspraken vastgelegd. Het gaat dan om de N226, N227 en N234 mede in relatie tot de ontwikkelingen rond de N237. Als er duidelijkheid is over de wenselijkheid/noodzakelijkheid en betaalbaarheid van die ecopassages kan het programma verder worden uitgewerkt en afgerond. Voor het opstellen van het ontsnipperingsplan is provinciale menskracht beschikbaar. Het programmabureau pleit ervoor de ontwikkeling van ecoducten in een breed perspectief te bekijken. Gestart wordt met het ontwikkelen van deze plannen, en soms zijn andere mogelijkheden op dezelfde locatie mogelijk, of kan een andere maatregel op een andere locatie eenzelfde effect bereiken.

Ontsnippering vindt ook plaats met kleinere maatregelen, voornamelijk op gemeentelijke wegen. Bij wegwerkzaamheden kan ontsnippering worden bereikt, hier kan en moet werk met werk gemaakt worden. Een klein budget wordt hiervoor gereserveerd. De ervaring leert dat gemeenten veelal niet in staat zijn om dit soort maatregelen met 50% te cofinancieren. Wellicht is het nodig om deze strategie op termijn tegen het licht te houden. Het meekoppelen van ontsnipperingsmaatregelen bij wegwerkzaamheden wordt binnen de provinciale organisatie verder uitgewerkt.

De schaapskudde (ook bekend als 'Herder op de Heuvelrug') wordt ingezet als inrichtingsmaatregel heideherstel, en als beheersmaatregel. Al enige jaren blijkt het lastig te zijn deze inrichtings- en beheersmaatregel via reguliere subsidies te financieren. Hiervoor was en is waarschijnlijk maatwerk nodig. De bijdrage is voor 2012 vastgesteld. Er zijn geen financiële problemen voor structurele instandhouding van de kudde in de programmaperiode. Er wordt geen beroep meer gedaan op AVP-middelen. Financiering voor het vervolg vindt plaats via SNL.

De aanleg van ecoduct Mollebos over de A12 is in 2012 gereed. Dat betekent dat omliggende natuur moet worden ingericht om het ecoduct optimaal te laten functioneren. Hiervoor is het project Mollebos gestart. Dit wordt gekoppeld aan het inrichten van de Zanderij als recreatielocatie en natuurplas. In 2012 moet deze planvorming verder worden uitgevoerd.

In de gebiedsvisie Heel de Heuvelrug is een zonering opgenomen om ruimte te bieden aan recreatie en natuur. De zonering bestaat uit vier zones die uiteenloopt van levendig naar stille zone. In de visie is deze zonering op hoofdlijnen vastgesteld. Nu we werken aan een samenhangend systeem van routenetwerken en poorten en entrees is het van belang de zonering uit te werken en aan te passen waar nodig. Deze ontwikkeling wordt door middel van menskracht opgepakt.

De uitvoering van de notitie Heideherstel is inmiddels zo ver gevorderd dat nog circa 200 ha bos resteert die kan worden omgezet in heide. De verwachting is dat het mogelijk is om 60 ha tot en met 2015 te realiseren (kostenpost 600.000 euro). In 2012 ligt een evaluatie van het huidige beleid voor, met voorstel voor de toekomst. Met deze financiële vraag anticiperen wij op dit voorstel.

De realisatie van nieuwe natuur conform het akkoord van Utrecht gaat voor wat betreft de categorie 1 gebieden op de heuvelrug om de uiterwaarden van de Neder-Rijn rondom Amerongen, Elst en Rhenen. De te verwachten te verwerven hectares zijn meegenomen in het programma parels voor de Vallei. Op de heuvelrug zijn in het verleden 6 gebieden als een Subtop-gebied aangemerkt. Sinds deze aanwijzing hebben zich diverse ontwikkelingen met betrekking tot de inzichten ten aanzien van deze gebieden voorgedaan. Hierdoor is het niet aannemelijk dat tot een uitwerking van alle zes de subtopgebieden zal worden besloten.

Vanuit terreinbeheerders en –eigenaren, handhaving en brandweer bestaat er behoefte om de aanpak bosbranden te blijven ontwikkelen. Mogelijkheden voor financiering hiervan ontstaan mogelijk in LIFE+, deze worden dan ook onderzocht. Het programmabureau heeft hierin een verbindende en adviserende rol.

Grote hoefdieren stond in 2011 met prioriteit op de agenda van gebiedspartners (voornamelijk nationaal park). Gezamenlijk is een overweging ontwikkeld en achtergronddocument. Bij vaststelling van het

provinciebeleid is besloten dit verder uit te werken in een ruimtelijk plan met uitvoeringsplan. Dit wordt uitgewerkt door Faunabeheereenheid.

We gaan de thema's leefgebieden, bosranden en flanken van de heuvelrug verkennen. Op dit moment is de financiering onduidelijk.

### **2.3 Versterken van samenwerking en economische dragers**

Deze doelstelling verdient de komende jaren verdere uitwerking. Dit wordt gedaan volgens twee sporen, het vormen van coalities en het versterken van economische dragers.

Deze doelstelling staat niet los van de inhoud en heeft dus veel verbinding met de andere twee hoofddoelstellingen. Binnen alle thema's is financiering nodig en ruimte om economische dragers te ontwikkelen. Wij vragen hiervoor een budget dat in samenwerking met de provincie verder wordt ingevuld, in de vorm van een ontwikkelbudget. De komende jaren zullen we in nauwe samenwerking gebiedspartners en overheden de verschillende ideeën verder vorm geven.

Binnen deze doelstelling krijgt de nieuwe bestuurlijke organisatie verder vorm. Hiervoor is het nodig om niet alleen de bestuurlijke laag opnieuw in te richten. Ook ambtelijk is het nodig om nieuwe samenwerkingsvormen in te richten. Hiervoor is met name menskracht nodig. Ook het huidige gebruikersplatform kan mee in de nieuwe ontwikkelingen. Hier willen we in de structuur ruimte voor bieden.

Projecten, beheer en onderhoud wordt nu al veel gerealiseerd met vrijwilligers. In het Nationaal Park zijn hiervan goede voorbeelden te geven, zoals het ruitersnooppuntennetwerk. Dit willen we blijven ondersteunen en stimuleren. Wanneer het vrijwilligersnetwerk goed georganiseerd is kunnen we dit optimaal in blijven zetten en zorgen we ervoor dat vrijwilligers in een interessant netwerk kunnen werken waarmee ze zich verbonden voelen. Hier is aansluiting op de nieuwe programmalijn eigenaarschap groene goederen mogelijk.

De heuvelrug is nu verbonden met Gelderse Vallei en Eemland. In deze regio vallei en eemland is de kenniswerkplaats opgezet. Deze kenniswerkplaats verbindt ondernemers, overheden, onderwijs, ondernemers en omgeving op inhoudelijke vraagstukken. Vanuit de heuvelrug willen we hier aan bij dragen en ook de vruchten van plukken. Dit wordt in 2012 verder uitgewerkt.

Het BOA-netwerk is in de afgelopen jaren opgestart met een budget vanuit de geoordeelde rijksmiddelen bestemd voor Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. De gebiedspartners zijn erg enthousiast over deze samenwerking en zij wordt nu ook uitgebreid met meerdere partners, wat ook meer financiering oplevert. Op den duur moet dit systeem zichzelf kunnen financieren, door de afnemende partijen. Op dit moment is het nodig dit nog te faciliteren vanuit de provinciale overheid, aangezien het nog in een opbouwende fase zit. De cofinanciering is vele malen groter dan de gevraagde bijdrage binnen AVP, maar niet exact te kwantificeren omdat de inkoop per uur gebeurt. Hoewel ook deze post moeilijk past binnen het AVP, is het verkrijgen van de gevraagde bijdrage van groot belang voor de continuïteit van het project.

Op de Utrechtse Heuvelrug zoeken we naar nieuwe manieren om beheer en onderhoud te financieren. We vragen daarom een budget om een vergunningensysteem op te kunnen zetten. Hiermee kan er een vergoeding gevraagd worden voor verschillende manieren van recreatief gebruik. Deze middelen worden evenredig verdeeld naar beheerders en eigenaren voor beheer en onderhoud.

Als samenwerkingsvorm wordt het convenant Pijnenburg verder vorm gegeven. Hiervoor resteert nog een budget uit 2011. Mogelijk wordt er nog met een ander landgoed een convenant afgesloten.

Met gebiedspartners gaan we in projecten en programma's nieuwe manieren van financiering onderzoeken en ontwikkelen. Hiervoor hebben we deskundige kennis nodig en meedenkracht vanuit de provincie. Mogelijke plannen zijn het creëren van een gebiedsfonds waar alle verschillende mogelijkheden van alternatieve financiering een plek krijgen. Hiervoor is een ontwikkelbudget nodig, als uiteraard ook een budget om het fonds mee te vullen. Dit budget wordt nu aangevraagd in AVP, de

mogelijkheid bestaat om deze manier van financiering op een andere manier te regelen, wellicht vanuit een ander budget. In de zomer van 2012 starten we met de uitwerking van deze doelstelling in samenwerking met de provincie.

### **3 Ruimte voor Duurzaam Agrarisch Ondernemen**

#### **3.1 Bedrijfsontwikkeling met ruimtelijke kwaliteit**

##### **3.1a Landbouwstructuurverbetering**

De regio wil de komende jaren in Utrecht enkele kavelruilen uitvoeren die mede in het belang zijn van natuur en recreatie. Dit zijn de kavelruilen Modderbeek en Ruifweg (zie programma Parels van de Groene Vallei), en) en NLAE (zie daar). Hiervoor wordt vanuit landbouwbudget een bijdrage gevraagd, maar ook vanuit natuur. Hiernaast vragen we een bijdrage voor proceskosten en inzet van een kavelruilcoördinator voor heel Utrecht-Oost voor de komende vier jaar voor nieuwe projecten. Deze kan onder meer worden ingezet om op het Eiland van Schalkwijk (zie programma Kromme Rijn) de grondmobiliteit weer op gang te brengen.

Wij stellen aan Provincie Utrecht voor om voor landbouwstructuurverbetering niet de verbetering van % huiskavels als prestatie-eenheid te hanteren, omdat hieraan diverse bezwaren kleven. In plaats daarvan werken wij liever met de praktijkregel dat met elke geruilde hectare 3 tot 4 hectare landbouwstructuur verbetert. Wij stellen voor om vervolgens op projectniveau te werken met de nauwkeuriger rekenmethode die door het ministerie van EL&I / DLG wordt gehanteerd. Daarbij kan dan ook de verbetering van % huiskavel worden gemeten, zodat normkosten beschikbaar komen en zicht op realistische ambities.

Voor de regio FV wordt ingezet op kavelruil met landschapsversterking, met als doel om perspectief te bieden voor (grotere) grondgebonden bedrijven en tegelijk ook het landschap te versterken. Dit vindt plaats in 2 à 3 nader te bepalen deelgebieden aan Gelderse zijde. Verder blijven we gebruik maken van de Gelderse subsidieregelingen vanuit het PMJP.

Rol regio: kavelruilkansen aandragen, kavelruilcommissie vormen indien gewenst, uitvoeren

Rol projectbureau: variabel; bij meer integrale projecten: aanjagen, procesbegeleiden, projectleiding,

inhuur kavelruilcoördinator; bij kleinere en eenvoudige projecten: alleen projectintake

Rol provincie Utrecht: bijdrage kosten kavelruilcoördinator en kosten notaris/kadaster

Rol regio FV: idem, plus evt. overige kosten

Rol provincie Gelderland: bijdrage kosten kavelruil (via PMJP)

##### **3.1 b Bedrijfsontwikkeling verwevingsgebieden/LOG**

IV-bedrijven in verwevingsgebieden hebben de mogelijkheid om onder bepaalde strikte voorwaarden het bouwblok met een tweede 30% uit te breiden (bovenop de eerste 30% die het Reconstructieplan toestaat). We zijn gestart met een pilot, waarin de aanvragen voor deze tweede 30% worden besproken in een begeleidingsgroep. Op Valleiniveau vindt monitoring plaats van de daadwerkelijke resultaten. Aan de hand van praktijkervaringen zal blijken of het in 2011 opgestelde afwegingskader werkbaar is en voldoet. Het afwegingskader voor het verwevingsgebied wordt ook voor de bedrijven in het LOG toegepast. We vragen een bijdrage voor de proceskosten van deze pilot aan beide provincies. Grondfonds SVGV heeft in 2010 een bedrijf aan de Spoorlaan (Overberg) gekocht. Hiervoor is een landschappelijke inpassingsstudie uitgevoerd en een haalbaarheidsonderzoek gedaan naar geschikte locaties voor hergebruik/nieuwvestiging. We zullen de planontwikkeling voor deze locatie met gemeenten en provincie afronden. Via onder meer een gebiedsmakelaar wordt gezocht naar geïnteresseerde ondernemers.

In opdracht van de Rijksadviseur voor het landschap is een 'Landschapsontwerp' voor het LOG Vallei Zuidwest gemaakt. Dit is een ontwerpend onderzoek naar een mooi en leefbaar agrarisch productielandschap, op het schaalniveau van (een deel van) een Reconstructiegebied. Dit biedt inspiratie voor mogelijke inplaatsingen in het LOG en zal ook als zodanig worden ingezet.

In overleg met gemeenten en provincie zal worden bepaald of nog fysieke maatregelen tbv de structuur van het LOG en de ontsluiting van het gebied nodig zijn, met als doel het dusdanig inrichten van het LOG dat het op de meest efficiënte wijze gebruikt kan worden door de landbouw. Hiervoor vragen we beperkt budget.

Rol regio: ondernemers dragen zorg voor goede aanvragen voor bouwblokvergroting, gemeente leveren aanvragen aan en zijn medetoetsend

Rol projectbureau: procesbegeleiding rondom pilot en LOG

Rol provincie Utrecht: kleine bijdrage procesgeld voor LOG VZW; bijdrage inrichtingskosten LOG VZW

Rol regio FV: -

Rol provincie Gelderland: bijdrage proceskosten

### **3.1 c Goed ingepaste en/of ontworpen landbouwbedrijven**

#### *Landschappelijke inpassing*

Ruimtelijke kwaliteit is het leidend principe bij alle ontwikkelingen in het gebied. Schaalvergroting en functieverandering vragen extra aandacht hiervoor. Hoewel er in sommige gemeenten al veel landschapsplannen gemaakt zijn, zien we in de praktijk dat een goede landschappelijke inpassing nog steeds geen gemeengoed is. We willen een aantal aansprekende voorbeelden realiseren en aan de hand hiervan breed communiceren met betrokken partijen (ondernemers, stallenbouwers, bedrijfsadviseurs) met als streven dat het 'meenemen' van beeldkwaliteit en/of landschappelijke inpassing makkelijk en vanzelfsprekend wordt.

Eind 2011 zijn we in het project "Eigenaarschap Groene Goederen" al gestart met een samenwerking met Landschap Erfgoed Utrecht, Stichting Landschapsbeheer Gelderland en Gelders Genootschap. In dit project worden enkele inpassingsplannen voor ondernemers opgesteld. De meerwaarde zit hier in de combinatie van landschap en beeldkwaliteit. We willen hier de komende jaren op voortbouwen met maximaal 20 aansprekende landschapsplannen (FV 15, Utr 5). Daarnaast vragen we uit het regiocontract Food Valley een bijdrage voor 5 plannen voor stallen met bovengemiddelde beeldkwaliteit. Dit is een aanvulling op het project voor innovatieve stallen zoals beschreven bij 2b (investeren in duurzaamheid en innovatie).

We benutten bij dit alles vanzelfsprekend de voorbeelden die zijn ontwikkeld door Natuur en Milieufederatie Utrecht en de voorbeelden uit de projecten voor innovatieve stallen. De opgedane kennis en ervaring wordt breed met de regio gedeeld. Via de kenniswerkplaats kunnen bij alle activiteiten ook studenten worden ingezet.

#### *Project Impuls Regionale Beeldkwaliteit*

Begin 2012 is een start gemaakt met dit project. Doel is te bevorderen en te borgen dat bij ruimtelijke ontwikkelingen in het buitengebied meer aandacht wordt gegeven aan de beeldkwaliteit. Het project geeft een meerjarige impuls (2012-2015) en is gericht op gemeenten, belangenorganisaties, adviseurs/uitvoerders en het publiek. In deze periode worden een of meer beeldkwaliteitsplannen opgesteld (voor gezamenlijke gemeenten). Deze moeten uiteindelijk worden geborgd in bestemmingsplan of welstandsnota. Daarnaast worden verschillende activiteiten ondernomen gericht op kennis aan het loket en brede inspiratie/kennisbijeenkomsten. Dit alles om te borgen dat opgestelde landschapsplannen ook daadwerkelijk worden uitgevoerd. Dit project is vanuit Utrecht reeds beschikt (bijdrage uit Ruimtelijk Actieprogramma); voor de Gelderse zijde vragen we een bijdrage via het Regiocontract FV.

Om bij aanvragen voor schaalvergroting of functieverandering te kunnen sturen op beeldkwaliteit is van belang dat er in een heel vroeg stadium overleg is tussen de aanvrager en het bevoegd gezag. In Ede en Barneveld draait hiervoor succesvol een zgn. 'spreekuur', waarbij alle betrokken gemeenteafdelingen (milieu, RO, landschap) aanwezig zijn. We zullen andere gemeenten ondersteunen bij het ontwikkelen van een voor hen passende werkwijze, desgewenst met een aantal gemeenten samen.

Rol regio: ondernemers zijn verantwoordelijkheid voor uitvoering, gebiedspartners hebben wervende en enthousiasmerende rol (gemeenten ook toetsend bij nieuwbouw)

Rol projectbureau: kennis verspreiden, proces begeleiden

Rol provincie Utrecht: bijdrage proceskosten; bijdrage project Impuls Regionale Beeldkwaliteit (beschikt)

Rol regio FV: bijdrage uitvoeringskosten voor projecten

Rol provincie Gelderland: bijdrage uitvoeringskosten voor projecten

### **3.1 d Functieverandering**

Naar verwachting zullen in de komende jaren veel agrarische bedrijven beëindigen, onder meer vanwege strengere huisvestingseisen. Regio Vallei heeft in 2008 de regionale beleidsinvulling functieverandering en nevenactiviteiten opgesteld (afwijking van Streekplan). In de zgn. coördinatiegroep van 5 gemeenten worden alle functieveranderingsaanvragen besproken en getoetst aan het opgestelde beleid. Deze coördinatiegroep wordt gefaciliteerd. We zetten ons in om voor de Utrechtse gemeenten ook een passende overlegstructuur op te zetten, waarbij kennis en ervaring kan worden uitgewisseld.

De gemeenten in de Regio FoodValley gaan het beleid voor functieverandering herijken. In aansluiting hierop wordt mogelijk nieuw instrumentarium ontwikkeld. In 2 pilots kunnen mogelijkheden worden verkend om functieverandering creatief in te zetten, zodanig dat overtollige stallen worden opgeruimd, de ruimtelijke kwaliteit verbeterd en tegelijk andere beleidsdoelen (zoals woningbouw of zorg) worden gerealiseerd.

Via communicatie willen we goede voorbeelden van functieverandering laten zien. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan het uitschrijven van een prijsvraag voor mooiste functieverandering.

Rol regio: gemeenten nemen voortouw

Rol projectbureau: ondersteunen bij uitvoering, faciliteren coördinatiegroep

Rol provincie Utrecht: meedenken over mogelijk nieuw instrumentarium

Rol regio FV: leidend bij herijking; bijdrage uitvoeringskosten pilots

Rol provincie Gelderland: coördinatiegroep De Vallei betrekken bij opstellen structuurvisie

## **3.2 Toename duurzaamheid en innovatie**

### **3.2 a Integrale duurzame bedrijfsvoering op landbouwbedrijven**

We zetten in op *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen* in de agrarische sector. We doen dit door bedrijven die integraal duurzaam ondernemen voor het voetlicht te halen en te positioneren als visitekaartjes. Dit is een initiatief van een groep varkenshouders, die bezig zijn hiervoor een passende vorm van certificering te ontwikkelen (eenvoudig van opzet en zoveel mogelijk gebruik makend van bestaande certificeringssystemen). Het gaat hier om bedrijfs-certificering (voor de bedrijfsvoering), dus niet in eerste instantie om productcertificering. Dit heeft voorlopig als werknaam MVO-label. We faciliteren *ondernemersnetwerken* en organiseren leertrajecten voor ondernemers die willen doorontwikkelen, zowel voor hen die al visitekaartje zijn, als voor hen die ernaar toe willen groeien. Belangrijke accenten liggen op landschappelijke inpassing van bedrijfsgebouwen, diergezondheid en dierwelzijn en de dialoog met de burger. Op deze onderwerpen willen de ondernemers bovenwettelijk presteren. We betrekken zoveel mogelijk andere partners (bv. veevoerbedrijven, dierenartsen) die kunnen helpen bij het werven van deelnemers en bij het invullen van de leertrajecten. We bieden het label ook aan bij andere sectoren en ondersteunen ondernemers in deze sectoren die zelf het initiatief tonen om hiermee aan de slag te gaan. Daarbij zullen voor grondgebonden sectoren (melkveehouderij, fruitteelt) de accenten anders liggen, bijvoorbeeld ook op regionale kringlopen of minimaal gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Voor de dialoog met de burger zullen we een communicatieaanpak uitwerken en uitvoeren. Naast gesprekken denken we ook aan een gezamenlijke website waarop alle ondernemers iets over hun bedrijf vertellen en laten zien. De ambitie is dat in 2015 40% van de burgers in de regio bekend is met het MVO-label.

Rol regio: grote eigen verantwoordelijkheid ondernemers; ondernemers gaan stappen zetten; gebiedspartners hebben ondersteunende rol.

Rol projectbureau: aanjagen, proces begeleiden, partners zoeken, ondersteunen bij uitvoering

Rol provincie Utrecht: bijdrage proceskosten en kosten communicatieactiviteiten; inzet LaMi m.n. voor uitrollen in melkveehouderij en fruitteelt

Rol Regio FV: bijdrage proceskosten en kosten communicatieactiviteiten

Rol provincie Gelderland: - (via Regio FV)

### **3.2 b Investeren in duurzaamheid en innovatie**

De ambitieuze opgave in de Vallei vergt voorlopers: ondernemers die verduurzaming integraal aanpakken en laten zien hoe je dit in praktijk realiseert. 'Goed voorbeeld doet goed volgen'. Daarom voorzien we in minimaal 20 projecten op landbouwbedrijven voor innovatie en verduurzaming. Hierbij kan het gaan om een of meer maatregelen op gebied van milieu, dierwelzijn, diergezondheid, vernieuwende architectuur, verbinding boer-burger (bv. zichtstallen). Ook emissie-arme stalsystemen i.h.k.v. de PAS zijn mogelijk. De aanpak is een combinatie van begeleiding, advies, bijdragen voorbereidingskosten en (voor een nader te bepalen aantal bedrijven) investeringsbijdragen voor bovenwettelijke maatregelen. Zolang de landelijke regeling voor innovatieve stallen wordt opengesteld, maken we ook hier gebruik van. In Utrecht bouwen we voort op de eerdere activiteiten voor *innovatieve stallen*. Landelijk is inmiddels veel ervaring opgedaan met het proces rond het realiseren van innovatieve stallen. We gaan deze ervaring borgen en delen met zoveel mogelijk ondernemers, stallenbouwers en adviseurs. Hiervoor organiseren we een kennisloket dat in bepaalde gevallen aan individuele ondernemers ook procesbegeleiding kan bieden. In Utrecht gebeurt dit samen met LaMi. We vragen een bijdrage voor onderzoekskosten voor nieuwe stalsystemen voor 3 bedrijven (waar deze bovenwettelijk zijn en de kosten onevenredig hoog zijn voor ondernemers). Hierbij zal aandacht zijn voor lichtemissie en lichthinder.

De provinciale Stikstofverordeningen en het Akkoord van Utrecht maken bedrijfsontwikkeling bij *Natura2000 en Nb-wet-gebieden* mogelijk. Ondernemers die hierin verder willen gaan dan wat wettelijk verplicht is willen we ondersteunen. Dit is afhankelijk van de bedrijfssituatie en van de maatregelen die voor het desbetreffende N2000/Nb-wet gebied benoemd zijn in de beheersplannen. Op hoofdlijnen gaat het voor de varkenshouderij om luchtwassers met 95% uitstootreductie. We zetten in op doorontwikkeling van gecombineerde (biologische) luchtwassers om het ammoniakreductiepercentage (nu 80-85%) te verhogen en op het doorontwikkelen van voer- en managementmaatregelen. Ook voor de pluimvee- en melkveehouderij is er behoefte aan doorontwikkeling van bestaande systemen; voor pluimvee met name gericht op fijn stof en voor rundvee op ammoniak (via luchtwassers (kalversector), het voerspoor en emissiearme/reducerende vloeren en stalsystemen). Naast genoemde investeringen organiseren we demonstratieprojecten en zorgen we voor het delen van kennis en ervaringen in ondernemersnetwerken. Enkele jaren geleden zijn het Waterschap en beide provincies het Actieprogramma diffuse bronnen gestart ter verbetering van de kwaliteit van bodem- en grondwater (*KRW-doelen*). Hiervan is met name het project Duurzaam Bodembeheer succesvol. Voor de komende periode is een aantal projecten in beeld dat verder kan bijdragen aan de KRW-doelen. Dit betreft projecten voor de (melk)veehouderij, maar ook voor de fruitteelt (vanuit programma Kromme Rijn). Bij de Utrechtse projecten is bureau LaMi intensief betrokken.

Gezien de beperkte middelen zal een keus gemaakt moeten worden welke van deze projecten het meest effectief zijn. Daarbij vinden we als regio in ieder geval belangrijk dat er samenwerking gezocht is met lopend project Duurzaam bodembeheer en onderzocht is of de activiteiten in het lopende project ingebracht kunnen worden. Verder vinden we belangrijk dat projecten vernieuwende elementen bevatten (bv. verbetering organische stof) en aantoonbaar gedragen zijn door ondernemers in de regio. We hechten veel waarde aan delen van de opgedane kennis en ervaringen. Dit gebeurt via excursies, veldbijeenkomsten en media van gebiedspartners, bv. LTO en veevoerbedrijven.

Rol regio: grote eigen verantwoordelijkheid ondernemers; ondernemers gaan stappen zetten; gebiedspartners hebben ondersteunende rol.

Rol projectbureau: aanjagen, proces begeleiden, partners zoeken, ondersteunen bij uitvoering, projectintake, kennisverspreiding

Rol provincie Utrecht: bijdrage proceskosten; bijdrage voor onderzoekskosten innovatieve stallen; bijdragen voor bovenwettelijke investeringen in innovatieve projecten met voorbeeldwerking in de regio en mogelijk daarbuiten; inzet LaMi voor kennis, onderzoek en netwerk

Rol Regio FV: als Utrecht (excl LaMi); investeringsbijdragen innovatieve stallen in bepaalde gevallen

Rol provincie Gelderland: bijdragen voor bovenwettelijke investeringen (via rijksregeling duurzame stallen of als deze niet opengesteld wordt provinciaal).

### **3.2 c Nieuwe methoden en technieken ontwikkeld en toegepast**

We zetten in op meer samenwerking met Wageningen UR en andere kennisinstellingen om de verbinding tussen de landbouw en de kenniswereld te verbeteren. Doel is om beschikbare kennis toepasbaar te maken voor ondernemers en om met de kennis van 'Wageningen' ook nieuwe methoden en technieken



te ontwikkelen die aansluiten bij vragen en behoeften van ondernemers. De ambitie is om te komen tot een gezamenlijke landbouwagenda voor onze regio. Op termijn streven we ernaar om systeeminnovatie structureel georganiseerd te hebben. Er zijn al de nodige contacten. Potentiële onderwerpen voor samenwerking zijn duurzame energie, mestverwerking, lichtemissie, gebiedscertificering.

Rol regio: (kennis)vragen aandragen en knelpunten signaleren; meedoen aan en investeren in pilots  
Rol projectbureau: aanjagen, partners zoeken, proces begeleiden, financiering zoeken, ondersteunen bij uitvoering

Rol provincie Utrecht: bijdrage procesgeld, bijdrage innovatieve pilots, inzet LaMi

Rol Regio FV: idem

Rol Gelderland: bijdrage innovatieve pilots

### **3.3 Betere verbinding boer – burger**

#### **3.3a Nieuwe mogelijkheden voor beleving landbouw en voedsel**

Niets werkt beter voor meer begrip tussen boer en burger dan het zelf beleven en ervaren van landbouw en voedselproductie. Hiervoor realiseren we minimaal 6 projecten waarin deze mogelijkheid centraal staat. Hierbij kunnen we denken aan zichtstallen in de varkenshouderij (in de Vallei is er nog geen enkele), Boerenwerkklassen of andere vormen van bezoekboerderijen waar actieve deelname mogelijk is. Ook denken we aan vestiging van bijzondere bedrijven in de stadsrand of onder voorwaarden ook in de stad. Dit kan de vestiging van een stadsboerderij zijn, of bijvoorbeeld een bedrijf à la Landmarkt of een Landwinkel in de stad. Eventueel ook innovatieve horecaconcepten waar voedselbeleving op de voorgrond staat, maar hierbij moet wel altijd een relatie met de landbouw in de omgeving zijn. We ondersteunen enkele burgerinitiatieven gericht op voedselbewustzijn in samenwerking met de KNHM (geen financiële vraag aan Utrecht).

We willen ook minimaal 1 project realiseren gericht op jeugd en jongeren: de consumenten van de toekomst. We streven ernaar dat zoveel mogelijk zorginstellingen en gemeenten in de regio deelnemen aan Week van de Smaak en in hun eigen keuken regionale producten of maaltijden serveren. Dit zorgt niet alleen voor beleving en bewustwording, maar levert ook voor afzet voor regionale ondernemers. We verkennen de mogelijkheden van een *bedrijfs-certificering* die gericht is op communicatie naar het gebied. Hiervan zijn al enkele voorbeelden in het land (bv. gebiedscertificering Groene Woud). Streven is om een vorm te vinden die niet alleen bruikbaar is voor het 'MVO-label' (zie boven) maar die ook breder inzetbaar is, bijvoorbeeld voor ondernemers die diensten leveren op gebied van landschap of meedoen aan duurzaam bodembeheer.

We vragen aan Utrecht een bijdrage voor Amersfoort Hoofdstad van de Smaak (reeds toegekend), voor 1 project stadslandbouw en voor 1 nog nader te benoemen project. Zichtstallen passen niet in beleid provincie Utrecht; hiervoor wordt geen Utrechtse bijdrage gevraagd.

Voor stadslandbouw verkennen we de mogelijkheden om in Utrecht-Oost één stadsboerderij daadwerkelijk te realiseren, samen met gemeenten en andere betrokkenen. Een stadsboerderij moet de stad daadwerkelijk verbinden met voedselproductie in de stadsrandzone en moet ook de verbinding maken naar recreatie. We sluiten zoveel mogelijk aan bij initiatiefnemers die hierin ontwikkelkracht tonen, dus bij energie die in het gebied aanwezig is. Een combinatie met kavelruil is waarschijnlijk nodig. In de praktijk past stadslandbouw niet altijd in het bestemmingsplan of zijn er andere beleidsregels die (tijdelijk) gebruik van grond voor voedselproductie belemmeren. Gemeenten die hieraan willen werken, willen we ondersteunen. Dan kan het gaan om het delen van kennis en ervaringen, het onderzoeken welke ruimtelijke wensen en mogelijkheden een buurt, wijk of stad en ommeland heeft voor voedselproductie en het formuleren van aanbevelingen voor (ruimtelijk) beleid ter ondersteuning van voedselproductie in en om de stad.

Rol regio: eigen verantwoordelijkheid ondernemers en gemeenten (bij stadslandbouw)

Rol projectbureau: projectintake, voortgangsbewaking, kennisverspreiding, ondersteuning bij uitvoeren

Rol provincie Utrecht: bijdrage procesgeld, bijdrage projecten die passen in Landbouwvisie

Rol regio FV: nader te bepalen (nu slechts beperkt in UP Food Valley)

Rol provincie Gelderland: bijdragen voor projecten via PMJP

### **3.3 b Vergroten van de omzet voor regionaal voedsel**

Eten uit eigen regio staat op het moment volop in de belangstelling. Zowel landelijk als in onze regio bruist het van de initiatieven. In onze regio is al een aantal gevestigde samenwerkingsverbanden / ondernemers actief en diverse anderen zijn aan het ontwikkelen. Wij zien versterking van de keten als belangrijkste speerpunt om vraag en aanbod van regionaal voedsel te laten groeien en zo een bijdrage te leveren aan de regionale economie.

Uit een eigen inventarisatie blijkt dat velen in de Vallei een flinke potentiële consumentenvraag zien. Om dit marktpotentieel te ontwikkelen is groei van het aanbod nodig, zowel in kwaliteit, kwantiteit en vooral ook diversiteit. Daarnaast zijn logistiek en distributie bepalend voor het succes. We willen aansluiten bij de kracht van de initiatieven die er al zijn en tegelijk de groei mede ten goede laten komen aan de boeren en tuinders in ons gebied. De 'regio' zien we in dit geval breed; ook de Betuwe en Flevoland kunnen erbij horen.

We zetten hiervoor in op:

- Verbinding netwerk in de regio, bv. d.m.v. excursies, netwerkbijeenkomsten (bv via regionale voedselafels); de activiteitenagenda wordt jaarlijks bepaald met vertegenwoordigers van ondernemers, burgerinitiatieven en regionale overheden.
- Begeleiden van ondernemers bij de ontwikkeling van hun bedrijf, bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van businessplannen. Prioriteit bij samenwerkingsverbanden van ondernemers die ondernemerschap laten zien, een potentiële bijdrage leveren aan de regionale economie en bereid zijn tot meedenken over verdere ontwikkeling en samenwerking in de regio.
- Investeren in ketenprojecten, met name projecten die nieuwe afzetvormen, nieuwe samenwerking of slimme logistieke oplossingen in zich hebben; hierbij is ondernemerschap een belangrijk criterium alsmede de bereidheid om in regioverband mee te denken over de ontwikkeling van vraag en aanbod
- 'Matchmaking' tussen partijen in de keten (boeren/tuinders, intermediairs, retail en horeca): partijen met elkaar in contact brengen, wensen/vragen van partijen op de juiste plaats neerleggen (bijvoorbeeld wensen vanuit intermediairs koppelen aan producenten), nieuwe samenwerkingsvormen / coalities vormen, met producenten werken aan haalbare oplossingen en slimme koppelingen
- Promotie van regionaal voedsel via bestaande kanalen van gemeenten en bijvoorbeeld VVV's. De promotie van specifieke producten of diensten is de verantwoordelijkheid van de ondernemers. Zij kunnen worden ondersteund, bijvoorbeeld via een digitale wegwijzer voor de hele regio. Dit op slimme en kosteneffectieve wijze, gebruikmakend van bestaande partijen en technieken.

Van Utrecht vragen we een bijdrage voor 1-2 ketenprojecten die voldoen aan bovengenoemde criteria (projecten moeten nieuwe afzetvormen, nieuwe samenwerking of slimme logistieke oplossingen in zich hebben; hierbij is ondernemerschap een belangrijk criterium alsmede de bereidheid om in regioverband mee te denken over de ontwikkeling van vraag en aanbod). Daarnaast een bijdrage de in proceskosten voor verbinden van het netwerk in onze regio (gehele Gelderse Vallei en Utrecht-Oost incl. Kromme Rijn), o.a. door netwerkbijeenkomsten en mogelijk het instellen van een coördinerend overleg op regionale schaal met overheden en ondernemers.

Rol regio: grote eigen verantwoordelijkheid ondernemers; ondernemers gaan stappen zetten

Rol projectbureau: verbinden netwerk, financiering organiseren, projectintake, voortgangsbewaking, kennisverspreiding

Rol provincie Utrecht: bijdrage procesgeld, bijdrage innovatieve ketenprojecten; meedenken over alternatieve financiering via bv garantstelling of achtergestelde leningen

Rol regio FV: nader te bepalen (voorlopig geen onderdeel van RC FV)

Rol provincie Gelderland: financieringsmogelijkheden bieden uit Revolverend Fonds en subsidieregeling PMJP.

### **3.3 c Verlenen maatschappelijke diensten**

De landbouw in de Vallei draagt soms bij aan andere maatschappelijke doelen. In de Nationale Landschappen is dit o.a. *recreatie*. In Eemland betreft dit het beheer van recreatiepaden. Voor het beheer zelf wordt gezocht naar private partijen die willen meefinancieren. De organisatie van het beheer is sinds 2011 in handen van 3 gebiedspartijen (ANV, LEEV en Vrienden van het Nationaal Landschap). We

vragen een bijdrage in de proceskosten om dit samenwerkingsverband op gang te helpen met de organisatie van beheer en financiering (dus niet voor de beheerskosten zelf). We zetten ook in op *boerderijeducatie*. In de Vallei is met name aan Utrechtse zijde al een flink aantal ondernemers actief met boerderijeducatie. Sommigen zijn aangesloten bij samenwerkingsverbanden als Boerderij in de kijker, Boerenwijs of de Boerenwerkklassen. In het Gelderse deel van de Vallei is het aanbod beperkter; wel is in Barneveld een werkgroep Promotie Veehouderij actief. We willen bekendheid geven aan de formules/samenwerkingsverbanden die er al zijn en het aanbod (zowel op inhoud, kwantiteit en regionale verdeling) beter laten aansluiten aan de behoefte. Uit een recente quick scan onder regionale basisscholen bleek dat scholen interesse hebben in diverse vormen van 'voedsel' in de klas, vooral als deze binnen hun leerdoelen passen. Scholen hebben behoefte aan een overzicht van mogelijkheden. Hierbij zal worden samengewerkt met het landelijke programma Smaaklessen en met Week van de Smaak om expertise te delen en elkaar te versterken.

Wij vragen aan Utrecht een bijdrage voor boerderijeducatie (als boven omschreven) en voor enkele nader te bepalen projecten maatschappelijke diensten, gericht op het organiseren van / zoeken naar passende vergoedingen voor ondernemers die deze diensten verlenen en gericht op professionalisering en verbetering samenwerking.

Rol regio: projecten moeten gedragen worden door initiatiefnemers in de regio  
Rol projectbureau: aanjagen, procesbegeleiding, ondersteunen bij uitvoeren  
Rol provincie Utrecht: bijdrage voor proceskosten  
Rol regio FV: bijdrage voor proceskosten  
Rol provincie Gelderland: bijdrage voor proceskosten

### **3.4 Overige onderwerpen**

#### **3.4 a Monitoring**

Het werken aan alle hierboven genoemde doelen moet er toe leiden dat burgers in de Gelderse Vallei en Utrecht-Oost de landbouw (weer) gaan waarderen. Via een enquête onder burgers willen we de waardering meten, nu, in 2012, en na afloop van de programmaperiode, in 2015/2016. Dit meten van de waardering maakt onderdeel uit van een 'food monitor', die wordt ontwikkeld samen met onderzoekers van Wageningen UR. Deze monitor meet de ontwikkeling van een (beperkt) aantal kengetallen in relatie tot het programma Ruimte voor Boeren om zo bij te kunnen houden in hoeverre het programma daadwerkelijk de gestelde doelen bereikt. Via de kenniswerkplaats kunnen studenten worden betrokken om op onderdelen een verdiepingsslag te maken.

Rol regio: meedenken  
Rol projectbureau: organiseren food monitor  
Rol provincie Utrecht: bijdrage procesgeld, bijdrage onderzoeksgeld  
Rol regio FV: idem  
Rol provincie Gelderland: mogelijk aanvullende bijdrage op die van regio Food Valley

#### **3.4 b Nieuwe verdienmodellen in beeld**

In nieuwe tijden zijn nieuwe financieringsvormen nodig. Dit vraagt een nieuwe oriëntatie en anders denken, voor alle partijen in de regio. Enkele mogelijkheden waar aan gedacht kan worden:

- Landbouwbedrijfsleven sponsort stalontwerp onder architectuur
- Ketenpartners agrofoodsector sponsoren MVO-debat
- Internationaal project regionale voedselvoorziening via Interreg
- Lokale supermarkten zetten deel van omzet op duurzame producten in voor stimuleren van lokale goede doelen (bv. projecten van de ANV uit de buurt)
- Voorsorteren op Europese subsidies uit POP-3.

We willen extra deskundigheid organiseren (bijvoorbeeld van een bank) om enkele nieuwe business cases daadwerkelijk voor elkaar te krijgen. We vragen een beperkte bijdrage voor procesgeld, bijvoorbeeld om nieuwe businessmodellen te laten doorrekenen of voor te sorteren op nieuwe Europese regelingen.

## 4 Nationaal Landschap Arkemheen – Eemland

### 4.1 Herstellen, versterken en behouden van de landschappelijke waarden

#### 4.1 herstellen, versterken en behouden van landschapselementen

Arkemheen en Eemland hebben al jaren het predicaat Nationaal Landschap. Het is een uniek, open polderlandschap, bij uitstek geschikt voor weidevogels. Dit landschap willen we graag behouden en versterken.

In de komende jaren werkt het projectbureau samen met de provincie Utrecht de Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen uit en vertaalt deze in nadere ruimtelijke plannen voor het NLAE. In Gelderland wordt de komende periode een nieuwe landschapsvisie opgesteld, waarbinnen de Nationaal landschappen aparte aandacht zullen krijgen. Voor deze activiteiten is personele inzet van provinciale medewerkers beschikbaar.

Uitgaande van het inzicht in de landschappelijke waarden willen we op basis van de gids, visies en plannen verdere projecten voor de ontwikkeling en het behoud van het landschap in uitvoering brengen. Hiervoor is echter de komende jaren slechts beperkt provinciaal budget en menskracht beschikbaar. Vanuit het AVP Utrecht is er budget voor het herstel van kleine landschapselementen, dat in het NLAE ingezet wordt voor de uitvoering van afspraken in het kader van de samenwerkingsagenda tussen provincie en gemeenten. Daarnaast adviseert provincie Utrecht het gebied op basis van de kwaliteitsgids landschap en zet daarbij ruimtelijk instrumentarium in.

Voor de uitvoering van landschapsprojecten en weidevogelbeheer spant het projectbureau zich in om in het gebied samenwerkingspartners te vinden, financiering met behulp van nieuwe financieringsvormen te organiseren en projecten te ondersteunen. Ook zal er aandacht zijn voor beheer en onderhoudsaspecten. Het projectbureau heeft in gesprekken met de afdelingen groen, recreatie en cultuurhistorie van provincie Utrecht de mogelijkheden verkend om een deel van de benodigde financiering te halen uit middelen voor het Ruimtelijk Actie Programma, en overige middelen van de afdeling recreatie en cultuurhistorie. Hierover zijn echter nog geen concrete afspraken gemaakt. Voor het Gelderse deel van NLAE is beperkt budget beschikbaar binnen de strategische Agenda van Regio Food Valley.

In dit kader zijn de volgende nieuwe financieringsvormen reeds verkend:

- Natuurcompensatie bij rode ontwikkelingen. Hier wordt het principe van ‘voor wat hoort wat’ toegepast. Wanneer bouwactiviteiten leiden tot aantasting van de kernkwaliteiten van het NLAE worden aan gemeenten en bedrijfsleven compensatiemogelijkheden aangeboden. Zij worden bijvoorbeeld verzocht de financiering van een landschapsproject voor hun rekening te nemen.
- Inzet van gemeentelijke fondsen, zoals de investeringsagenda landschapstientje Bunschoten;
- Het opzetten van een streekfonds;
- Financiering door private partijen zoals het bedrijfsleven.

### 4.2 Toegankelijkheid vergroten

#### 4.2 a Meer en betere locaties voor dagrecreatie

#### 4.2 b Betere ontsluiting voor recreanten

Om de toeristische poort op de Eemlandhoeve in Bunschoten geheel te kunnen realiseren, vragen wij AVP-middelen uit het budget voor de ontwikkeling van toeristische poorten voor de inrichting van de buitenruimte (informatieborden, bebording naar het landschapshuis toe en aanleggen van parkeerplaatsen).

Gemeente Bunschoten is bereid om te investeren in een landschapshuis in Bunschoten. Het beheer van deze toeristische poort vindt plaats door De Vrienden van het NLAE.

Voor de ontwikkeling van TOP's vragen wij middelen uit het AVP budget en uit het Regiocontract Food Valley van provincie Gelderland. Met de AVP-financiering kan de TOP theetuin Eemnes de inrichting van de buitenruimte inclusief bebording worden gerealiseerd. Daarnaast wil men een ruimte inrichten voor informatievoorziening. De eigenaren van de theetuin nemen de overige kosten voor de inrichting voor hun rekening.

Het projectbureau sluit aan bij de initiatieven vanuit het gebied: wanneer een ondernemer of eigenaar van een TOP bereid is om te investeren, faciliteert het projectbureau de realisatie en organiseert zij aanvullende financiering. Zij stemt de wensen van de ondernemers en Nationaal Landschap af over vorm en inhoud van de informatievoorziening, inrichting van ruimtes en productontwikkeling. De eigenaren betalen mee en beslissen mee over productontwikkeling.

Voor verdere ontwikkeling van TOP's ligt de prioriteit in het NLAE in het gebied Amersfoort/Soest, Eemnes/Bunschoten en Nijkerk, waarbij met een bescheiden financiële bijdrage vanuit het AVP en het Regiocontract Food Valley op bestaande locaties een TOP kan worden gerealiseerd. Ook de fietsboot op de Eem wordt als een TOP gezien. De gemeenten Eemnes en Bunschoten hebben aangegeven bereid te zijn te willen bijdragen in de ontwikkeling van TOP's.

In een aantal gevallen zijn combinaties mogelijk met de Grebbelinie en/of de Utrechtse Heuvelrug.

#### **4.2 c Realiseren van een sluitend routenetwerk**

Binnen het AVP en de Gelderse begroting is slechts beperkt budget beschikbaar voor de ontwikkeling van routenetwerken. Wij verzoeken om een deel van dit budget ter beschikking te stellen voor het NLAE, omdat er in het gebied draagvlak is voor het afronden van het netwerk, dat ver gevorderd is. Bovendien is het gebied bereid om een belangrijk deel van de kosten voor het routenetwerk te dragen, inclusief het beheer en verfraaiing daarvan en worden nieuwe financieringsvormen verkend.

Verder realiseert het gebied zich, dat een duurzaam beheer van de reeds gerealiseerde fiets- en wandelpaden belangrijk is. Het projectbureau werkt aan de medefinanciering van het beheer door private partijen, en ook is de organisatie van het beheer sinds 2011 in handen van drie samenwerkende partijen, te weten LEEV, de Vrienden NLAE, en de Agrarische Natuurvereniging Ark & Eemlandschap. Met deze laatste wordt ook de actieve betrokkenheid van de agrariërs bij het recreatieve product vergroot. Doelstelling is om deze betrokkenheid in de toekomst te vergroten.

Lokale ondernemers, zoals bijvoorbeeld Arla Foods zijn bereid om de routes te verfraaien met bankjes. Ten behoeve van het LAW Zuiderzeeroute is de wens om twee voetpontjes in de haven van Spakenburg aan te leggen. We willen vogelboulevards aanleggen, aansluitend aan het wandelnetwerk. Deze worden aangelegd langs bestaande of te ontwikkelen recreatieve wandel- dan wel fietsroutes die passen binnen de wandel-/fietsstructuur en sluiten aan op bestaande of nog te ontwikkelen TOP's. Twee boulevards worden aangelegd door Natuurmonumenten. Naar de financiering zal ook extern gezocht gaan worden o.a. via Postcodeloterij, en organisaties op het gebied van vogelbescherming. Ook private partijen zullen worden benaderd en de mogelijkheden voor financiering vanuit de provinciale beleidsafdeling recreatie worden verder verkend.

Met een bijdrage van de beleidsafdeling mobiliteit van provincie Utrecht kan ook de resterende infrastructuur binnen de routenetwerken gerealiseerd worden.

#### **4.2 d Vergroten van de veiligheid van fietsroutes**

Binnen het AVP Utrecht is hier geen budget voor gereserveerd. Het projectbureau stemt de mogelijkheden voor het opheffen van knelpunten af met de afdeling mobiliteit van provincie Utrecht, en de provincie Gelderland.

### **4.3 Vergroten van de beleving**

#### **4.3 a Ontwikkeling van het merk 'Nationaal Landschap Arkemheen-Eemland'**

Binnen het AVP vragen wij middelen voor de realisatie van de digitale portal. Deze portal past binnen de provinciale speerpunten samenhang en (digitale) beleving.

Er is binnen de AVP-periode tot 2015 geen budget beschikbaar voor publieksbereik, hoewel het AVP wel de doelstelling heeft om samenhang in publieksbereik te realiseren. Het projectbureau faciliteert de realisatie van initiatieven vanuit het gebied en organiseert aanvullende financiering. Zij stemt de wensen van de ondernemers en Nationaal Landschap af over vorm en inhoud van de informatievoorziening en productontwikkeling. De eigenaren betalen mee en beslissen mee.

Momenteel hanteert provincie Utrecht het standpunt, dat er geen evenementen worden gefinancierd. Het projectbureau wil echter de organisatie van dit succesvolle jaarlijks terugkerend evenement ondersteunen vraagt hiervoor een financiële bijdrage van de provinciale beleidsafdeling recreatie. De organisatie en het een groot deel van de financiering vindt plaats door de Vrienden van het Nationaal Landschap en het lokale bedrijfsleven. Het merendeel van de financiering van de marketing wordt eveneens gedragen door het gebied zelf en meegefinancierd vanuit de provincie Gelderland.

#### **4.3 b *Beleving NLAE financieel dekkend***

Om deze ondersteuning vanuit het projectbureau te kunnen leveren, vragen wij een bijdrage uit de AVP middelen aan provincie Utrecht.

### **4.4 *Ontwikkelen, behouden en beheren van de natuurwaarden***

#### **4.4 a *Functieverandering percelen***

Provincie Utrecht heeft reeds middelen gereserveerd voor de kavelruil Laakzone. De kavelruil in Arkemheen vindt plaats met financiering van provincie Gelderland. Voor de kavelruil langs de Eem vragen we AVP- budget, met cofinanciering van het waterschap. Om de genoemde kavelruilen mogelijk te maken, vragen wij AVP middelen voor de inzet van een gebiedsmakelaar/kavelruilcoördinator in het NLAE.

#### **4.4 b *Inrichting nieuwe natuur (groene contour)***

De natuurontwikkeling in Valse Bosjes vindt plaats conform de afspraken in het Akkoord van Utrecht, een reeds belegde afspraak in het kaderdocument AVP.

De kosten voor natuurontwikkeling langs de Eem en de realisatie van de reservaten in Arkemheen staan reeds vermeld in de tabel bij de doelstelling Functieverandering percelen.

## **5 “De Grebbelinie boven Water”**

opmerking: de project-/coördinatiekosten zijn nog niet opgenomen in deze begroting. Hierover wordt in het kader van de organisatie van het Programmabureau Oost nader invulling gegeven.

Onderstaand beschrijven we per hoofddoelstelling de financieringsvraag voor financiering vanuit het AVP programma van provincie Utrecht en de daarbij behorende cofinanciering vanuit het gebied en provincie Gelderland. Binnen het AVP programma voor 2012 – 2015 is een budget beschikbaar gesteld van € 3,3 miljoen voor het Grebbelinie programma. Dit budget is afkomstig uit de AVP-doelstelling ‘behouden, zichtbaar en beleefbaar maken van het militair erfgoed’.

De financieringsvraag is gebaseerd op de conceptbegroting en kan nog wijzigen. Eventuele besparingen op bepaalde begrotingsonderdelen komen als dan ter beschikking voor de financiering van andere Grebbeliniedoelen.

### **5.1 *Verbeteren van de bereikbaarheid en toegankelijkheid***

#### **5.1 a *Grebbelinie bereikbaar en toegankelijk voor recreatief langzaam verkeer***

Voor zowel het opstellen van de routegids voor fietsers, als de aanleg van een wandelpad en het oplossen van knelpunten in bestaande wandel- en kanoroutes vragen wij middelen uit het AVP. Er is cofinanciering uit het gebied beschikbaar, te weten van de gemeente Veenendaal, de gemeente Ede en van provincie Gelderland/Regio Food Valley.

De financiering van het wandelpad maakt onderdeel uit van het sleutelproject Fort aan de Buursteeg, waarvoor in totaal € 1,5 mln aan AVP middelen is begroot. Het betreft zowel het 2<sup>e</sup> fase herstel van het fort, als de realisatie van het bezoekerscentrum, de parkeerplaats, het wandelpad en de selectie van de exploitant. Deze projecten zijn toegedeeld naar de respectievelijke doelen voor de Grebbelinie.

### **5.1 b Grebbelinie aangesloten op bestaande en nieuwe infrastructuur**

Voor het parkeerterrein is AVP financiering begroot op het niveau van het totale sleutelproject Fort aan de Buursteeg. Die bedraagt in totaal 1,5 mln euro. Het betreft zowel het herstel van het fort, als de realisatie van het bezoekerscentrum, de parkeerplaats, het wandelpad en de selectie van de exploitant. Als cofinanciering is er € 750.000 van gemeente Veenendaal, € 50.000 van gemeente Ede en € 700.000 euro van provincie Gelderland.

Voor het leveren van een bijdrage vanuit Fort aan de Buursteeg aan de mobiliteitsvisie Veenendaal/Fort aan de Buursteeg wordt personele inzet vanuit het programmamanagement gevraagd.

## **5.2 Vergroten van de bekendheid en versterken van de beleefbaarheid**

### **5.2 a Bekendheid en kennis over Grebbelinie bij publiek en scholen vergroten**

Een groot deel van de kosten voor het sleutelproject Fort aan de Buursteeg (totaalkosten € 3 mln) betreffen de nieuwbouw en inrichting van het bezoekerscentrum. (€ 1,8 mln).

Naast dit aanzienlijk bijdrage vraagt het projectbureau kleine bijdragen uit het AVP, met name voor het ondersteunen van projecten, die grotendeels door ondernemers en eigenaren worden gefinancierd en opgepakt (o.a. Grebbeliniedag) en waarin de provincie partnerschap betoont. Hierbij wordt samenwerking gezocht met andere grote cultuurhistorische projecten zoals o.a. de Vrede van Utrecht en andere verdedigingslinies (o.a. Nieuwe Hollandse Waterlinie, IJssellinie, Stelling van Amsterdam). In de provincie Gelderland wordt samengewerkt op het gebied van promotie en marketing van Fort aan de Spees. Dit fort behoort officieel tot de Grebbelinie. Samenwerking en eenheid in uitstraling is hier voor de herkenbaarheid van de Grebbelinie belangrijk, evenals een goede informatie-uitwisseling. De kosten van het uitzichtpunt bij de Grebbesluis zijn opgenomen in het herstelproject 'Hoorwerk' en worden beschreven in de tabel bij de doelstelling 'herstel van de belangrijkste verdedigingswerken'.

### **5.2 b De (digitale) beleving van de Grebbelinie bevorderen**

Voor de verkenning en ontwikkeling van digitale beleving van de Grebbelinie vragen we een bijdrage van de provincie vanuit het operationele doel: "publieksbereik vergroten van erfgoedelement". Voor de diverse projecten is cofinanciering beschikbaar van gem. Amersfoort. (€100.000,-) e.a.,

## **5.3 Herstel van de belangrijkste verdedigingswerken**

De prioritaire herstelprojecten Fort aan de Buursteeg (1<sup>e</sup> en 2<sup>e</sup> fase) , Hoorwerk en Lambalgen en coupures Grebbelinie worden in de komende vier jaar uitgevoerd. De herstelambitie voor de overige sleutelprojecten blijft bestaan, maar zal in de tijd worden doorgeschoven..

## **5.4 Duurzame instandhouding, beheer en exploitatie**

We willen ten behoeve van de duurzame instandhouding, beheer en exploitatie de mogelijkheden voor alternatieve publieke financiering verkennen en gaan benutten. Er zijn voldoende aanknopingspunten in het provinciaal beleid van zowel provincie Utrecht als Gelderland. Zo is de Grebbelinie in 2011 aangewezen als Rijksmonument. Het behoud en herstel van cultuurhistorie is een van de strategische doelstellingen uit de visie 2040 van de provincie Utrecht, waarin de linie met naam wordt genoemd. Ook staat de Grebbelinie op de strategische agenda van Food Valley, en vormt de linie voor deze regio een mooi uitloopgebied. Voor de provincie Gelderland zal de linie onderdeel gaan uitmaken van het gezamenlijk linieprogramma.

Provincies en gemeenten houden rekening met de ligging en mogelijkheden van de Grebbelinie bij het maken van hun ruimtelijke plannen (provinciaal inpassingsplan /beeldkwaliteit), daarnaast financieren zij samen met het gebied het herstel van de linie.

## 6 Kromme Rijnstreek

### 6.1 Fysieke vitalisering van de Kromme Rijnstreek

#### 6.1 a *Verbeteren waterkwaliteit*

Het Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden (HDSR) werkt aan een duurzame inrichting van de Kromme Rijn. Het betreft de verbreding en herstel van riviermeanders, de aanleg van natuurvriendelijke oevers en vispassages, het verbeteren van de waterkwaliteit door aanpassing van de rioolwaterzuiveringsinstallatie en het aanleggen van een slibvang. Een deel van de hiervoor benodigde financiering is reeds verplicht binnen het AVP programma.

De komende jaren gaat de uitvoering van dit synergieproject verder. Medio juli 2012 is door de provincie en het HDSR een samenwerkingsbijeenkomst opgesteld en getekend om o.a. de budgetten opnieuw te bevestigen. De provincie stelt de kaders voor de uitvoering, die bij de HDSR ligt. Het projectbureau ondersteunt in het opstellen van AVP-subsidie-aanvragen.

#### 6.1 b *Verbeteren natuur- en milieukwaliteit*

Binnen de Kromme Rijnstreek wordt gewerkt aan verdrogingsbestrijding, het terugdringen van milieubelasting door agrarische bedrijven en realisatie van nieuwe natuur volgens het Akkoord van Utrecht. Verdrogingsbestrijdingsmaatregelen worden genomen door het Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden. Binnen de Kromme Rijnstreek gaat het om de aanpak van de verdroging in de TOPgebieden Kolland en Overlangbroek en in de SubTOPgebieden Groenraven-Oost en Langbroekerwetering. Daarnaast worden KRW-synergieprojecten in de Kromme Rijnstreek uitgevoerd. De realisatie van nieuwe natuur in de EHS Voorveldspolder is onderdeel van het Akkoord van Utrecht.

Verdrogingsbestrijding en realisatie van het Akkoord van Utrecht worden door het projectbureau gebiedsbreed opgepakt in het programma Versterken Groen-blauw raamwerk Gelderse Vallei - Utrecht Oost. Het terugdringen van de milieubelasting door agrarische ondernemingen wordt gebiedsbreed opgepakt binnen het programma Ruimte voor Duurzaam Agrarisch Ondernemen van Utrecht-Oost. Daarnaast worden nieuwe coalities tussen landbouw en natuur verkend voor een gezamenlijk lokaal natuurbeheer onder nieuw GLB (Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de Europese Unie).

#### 6.1 c *Verbeteren landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit*

De Kromme Rijnstreek is onderdeel van het rivierenlandschap en heeft een rijke landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit. De Kromme Rijn, landgoederen, limes en een groot deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie ligt in de Kromme Rijnstreek. De provincie Utrecht werkt met gemeenten Houten en Bunnik zonder tussenkomst van het programmabureau aan het herstel van deze linie. De gebiedscommissie heeft haar ogen open voor synergiemogelijkheden tussen de verschillende programma's.

De komende jaren zal de Stuurgroep Kromme Rijnlandschap de uitvoering van haar Landschap Ontwikkelingsplan en Beeldkwaliteitplan continueren in samenwerking met particuliere grondeigenaren met eigen inzet en budget. De uitvoering betreft kwaliteitsverbetering van particuliere initiatieven, als collectief georganiseerde projecten. Landgoederen behoren ook tot deze doelgroep. Voorstel is om de jaarlijkse bijdrage voor Langbroekerwetering in te zetten voor uitvoering onder dit thema.

Binnen het AVP Utrecht is er verder geen budget voor landschapsbehoud en beheer. Het projectbureau ondersteunt de Stuurgroep Kromme Rijnlandschap door aanvullende financiering te organiseren en projecten te ondersteunen. Mogelijkheden liggen bijvoorbeeld in groenblauwe diensten en de opzet van een streekfonds.

Ruimtelijke kwaliteit is integraal uitgangspunt van alle uitvoeringprogramma's en van gemeenlijk RO beleid. Daarmee bieden veel ontwikkelingen een kans om landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit bottom up te verbeteren, door de begeleiding van landschapscoördinatoren. Ook binnen het Leader programma is ruimte voor ondersteuning van cultureel en/of landschappelijk verantwoord ondernemen.



#### **6.1 d Kromme Rijnstreek toegankelijk voor bezoekers**

De komende jaren wordt gewerkt aan een sluitend routenetwerk voor wandelaars en fietsers, waarbij met name de routes met cultuurhistorische elementen de aandacht krijgen en aantakking met de routestructuur in de Utrechtse Heuvelrug. De ontwikkeling van een aantal TOP's, en toeristische poorten in het midden van de streek en aan de stadsrand, en kwaliteitsverbetering van bestaande vinden plaats aan de hand van de kaart uit de recreatievisie van provincie Utrecht en de visie recreatieve routenetwerken Kromme Rijnstreek. De ontwikkeling van de poort in de stadsrand kan versterkt worden in het kader van Utrecht 2018. De ontwikkeling van deze recreatieve voorzieningen sluit aan bij het netwerk van de Utrechtse Heuvelrug.

### **6.2 Sociaal economische vitalisering van de Kromme Rijnstreek**

#### **6.2 a Leefbaarheid behouden en verbeteren**

De Kromme Rijnstreek werkt aan economische vitalisering op basis van het Leader Ontwikkelingsplan 2007-2013. Belangrijke thema zijn: vermarkten van de Kromme Rijnstreek en leefbaarheid behouden en verbeteren d.m.v. het opzetten van nieuwe economische activiteiten en nieuwe sociale voorzieningen in de streek en d.m.v. behoud en ontwikkeling van basisvoorzieningen en ondernemerschap in kleine kernen. De financiële programmering is gekoppeld aan dit uitwerkingsniveau omdat de streek deze doelen realiseert via de bottom up werkwijze. Het ontwikkelingsplan geeft duidelijke kaders waarbinnen initiatieven uit de streek getoetst en gefaciliteerd kunnen worden door de Plaatselijke Groep Leader. De Kromme Rijnstreek wil de werkwijze en ambities van het ontwikkelingsplan ook voortzetten na 2013 (het einde van de lopende Leaderperiode) en met het opstellen van dit programma geheel integreren in het totaal.

#### **6.2 b Vermarkten van de Kromme Rijnstreek**

In samenwerking met het VVV Kromme Rijnstreek wil het projectbureau het merk Kromme Rijnstreek versterken door de ingezette streekpromotie met ondernemers verder uit te bouwen. We willen de streek verbinden aan Nederland en Europa, van local to global met samenwerkingsprojecten Leader: Kersen (ondernemerschap) en Limes (beleefbaar maken en promotie erfgoed).

### **6.3 Behouden en ontwikkelen van de publiekprivate samenwerking**

#### **6.3 a Verbeteren en continueren streeksamenwerking**

Het bestuur van Stichting Kromme Rijnstreek is tevens gebiedscommissie. Met de veranderde opgave zoekt zij een passende organisatievorm met een groeiende betrokkenheid van de samenleving bij de uitvoering. Daarin vormt het netwerk en werkwijze van de Plaatselijke Groep Leader een belangrijke basis.

#### **6.3 b Organiseren van collectief eigenaarschap**

Vanwege een sterk terugtrekkende overheid in plattelandsontwikkeling is het van belang om collectief eigenaarschap te organiseren en/of faciliteren ten behoeve van veel van bovengenoemde thema's. In de Kromme Rijnstreek geldt voor software als: streekpromotie, opschalen van de vermarkting van streekproducten, energieketen ontwikkeling en leefbaarheid, als kansen voor hardware als: beheer van landschap en het nieuwe GLB en landbouwstructuurverbetering en grondmobiliteit op Eiland van Schalkwijk.

#### *Integraal gebiedsproject Eiland van Schalkwijk*

De provincie en de gemeente Houten stellen samen een visie voor het gebied op in het kader van een samenwerkingsproject binnen het Ruimtelijke actieprogramma van de provincie. Het Eiland is omringd met water: het Amsterdam-Rijnkanaal, de Lek en het Lekkanaal.

Doel van het project is om een ontwikkelingsperspectief en realisatiestrategie te ontwikkelen waarmee de landbouw zich kan doorontwikkelen tot een duurzame sector op het eiland van Schalkwijk. Hierbij zijn agrariërs betrokken, evenals vertegenwoordigers van de recreatiesector, natuurorganisaties en projectontwikkelaars. Een belangrijk knelpunt in de ontwikkeling van het eiland is het vastzitten van de grondmarkt. Om gebiedsontwikkeling mogelijk te maken is het nodig om weer beweging te krijgen in de

grondmarkt. Momenteel wordt draagvlak bij belanghebbenden en overheden verkend en haalbaarheid onderzocht voor het inzetten van instrumentarium voor verbetering van de grondmobiliteit. Het is een integraal gebiedsproject, met resultaten die bijdragen tot de realisatie van verschillende operationele doelen in de Kromme Rijnstreek.

### **6.3 c Organiseren nieuwe financiering**

Ondernemerschap en groene economie stimuleren. Organiseren streekfonds en streekrekening. Kromme Rijnstreek werkt in deze waar mogelijk samen met projectbureau en andere deelprogramma's.

## **7 Energie en Klimaat**

De volgende uitgangspunten gelden voor het inzetten van provinciale middelen aan projecten:

- Haalbaarheidsstudies/energiescans naar productie van duurzame energie of energiebesparing;
- aanleggen van infrastructurele basisvoorzieningen voor de productie van duurzame energie;
- het opzetten van samenwerkingsverbanden tussen agrariërs onderling of tussen agrariërs en hun omgeving rondom de productie van duurzame energie of energiebesparing.
- innovatieve investeringen in productie van duurzame energie en/of energiebesparing gekoppeld aan het productieproces

Daarbij is van belang dat door aanvragers aangetoond kan worden dat projecten herhaalbaar dan wel opschaalbaar zijn. Investeringen in specifieke oplossingen zijn daarmee dus uitgesloten. Een goede kans voor het gebied is het beter benutten en verkrijgen van Europese middelen zoals bijvoorbeeld EFRO en POP en het toepassen van innovatieve financieringsconstructies voor financiering van projecten.

Er zijn veel kansen om de onderwerpen klimaat en energie bij de uitvoering van andere projecten mee te nemen. Door deze onderwerpen mee te koppelen aan realisatie van andere doelen kan efficiënt worden bijgedragen aan realisatie van de doelen.

De provincies Utrecht en Gelderland worden gevraagd om een bijdrage te leveren aan het opstarten van de verschillende activiteiten in dit programma. Uiteindelijk zal het programma Energie en Klimaat vooral gefinancierd moeten worden vanuit de bijdragen van bedrijfsleven en particulieren. De benodigde provinciale (Gelderland + Utrecht) financiering voor de gehele programmaperiode (2012 - 2015) wordt geraamd op 2M. De bijdragen van partijen uit de regio (overheden en bedrijfsleven zullen deze investeringen vele malen overschrijden. Uitgegaan wordt van een omzet van 10M.

### **7.1 Energiestrategie bij bedrijven**

Door het organiseren van kennisbijeenkomsten, en op bedrijfsniveau te stimuleren door een middel als energiescans maken we ondernemers bewust van de mogelijkheden en ondersteunen we hen zoveel mogelijk in de te nemen maatregelen.

Begin 2012 is het mogelijk gebruik te maken van de subsidie regeling POP en rijksmiddelen. Vanuit het programmabureau werken we samen met provincies Utrecht en Gelderland om deze middelen maximaal te benutten binnen de gegeven kaders. Een klein werkbudget om deze regeling goed onder de aandacht te brengen is hiervoor wenselijk.

Daarnaast heeft collectieve inkoop financiële voordelen voor ondernemers. Naast dat dit een voldoende prikkel is voor ondernemers om dit zelf te organiseren is gebleken dat het faciliteren van dit soort samenwerkingsverbanden meer resultaat oplevert.

Binnen de landbouw en andere sectoren bestaan al verschillende keurmerken. Deze keurmerken kunnen worden gebruikt om deze sectoren te stimuleren en beter in de markt te zetten. Binnen de landbouwsector moet nog worden verkend hoe dit regionaal kan worden opgezet, aangezien er veel

keurmerken bestaan. In de recreatiesector bestaat het keurmerk Greenkey, dit wordt binnen het programma Heuvelrug opgezet.

Bovenstaande activiteiten worden binnen de provincie Utrecht uitgevoerd in samenwerking met LAMI, in een aantal gevallen zal zij ook trekker zijn.

### **7.2 Innovatieve concepten, duurzame energie**

Het op elkaar afstemmen van vraag en aanbod gebeurt al op vele manieren. Op dit moment onderzoeken we wat de beste strategie is binnen de regio Gelderse Vallei en Heuvelrug. Dit gebeurt onder de werktitel energieatlas.

Het aanjagen van innovatieve concepten gebeurt binnen de provincie Utrecht in nauwe samenwerking met de beleidsafdeling en LAMI. Innovatieve concepten moeten een meerwaarde opleveren voor de gehele provincie, daarom is samenwerking met West op dit vlak ook vereist.

Een grote meerwaarde kan voor overheden worden behaald op het bundelen van de stromen van biomassa als bermgras en slootmaaisel. Veel ligt vast in contracten, maar om hierop in de toekomst te kunnen anticiperen is het belangrijk om regionaal hierover afspraken te maken. Zo kan dit langzaam worden opgebouwd.

Het concept biogashubs is interessant om verder uit te werken en draagt enorm bij aan de regionale energievoorziening. Dit werken we graag samen met provincies en energiebedrijven, banken en regionale partners uit.

### **7.3 Regionale watervoorziening en kwaliteit van leefomgeving**

De Grebbedijk als klimaatdijk is een onderwerp dat al enige jaren op de agenda staat bij provincies en waterschap. De gebiedspartners houden dit graag op de agenda en willen deze organisaties stimuleren deze planuitwerking verder te ontwikkelen.

Handhavers en adviseurs komen veel op landbouwbedrijven en kunnen zo parallel aan hun dagelijkse werkzaamheden adviseren over allerlei klimaatbestendige en energiebesparende of opwekkende maatregelen. Deze mensen kunnen hierin geschoold worden. Dit is een vervolg op een aanvraag van de gemeente Leusden binnen RAAM. Een initiatief dat een vervolg binnen andere agrarische gemeenten kan krijgen.

Energie in de leefomgeving is uitgewerkt tot een projectplan waarover met gebiedspartners afspraken kunnen worden gemaakt. Doel is gemeenten helder te laten communiceren richting ondernemers over de verschillende mogelijkheden in de gemeente. En om hen meer kennis op te laten bouwen, en het netwerk dat zij hebben hiervoor beter in te laten zetten. Dit project geeft nadere invulling aan de PRS binnen de Utrechtse gemeenten. De Gelderse gemeenten kunnen in dit traject aansluiten om informatie en kennis te leveren voor de handreiking en bijeenkomsten die worden georganiseerd. In die regio is al meer ervaring met dit project.

Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat de Gelderse Vallei watertekort in droge perioden beter tegen moet gaan. Met waterschappen willen we hier een visie op ontwikkelen. Het programmabureau heeft hierin een stimulerende rol.

## 8 Vernieuwend ondernemerschap

### 8.1 Versterken innovatiekracht van bedrijven

#### 8.1 a Versterken van de netwerken

We werken sector- en/of themagewijs (o.a. zorg, recreatie, food, poultry, groen) aan het opbouwen of versterken van netwerken van ondernemers. Onze activiteiten concentreren zich in eerste instantie rond het organiseren van zogenaamde ondernemerskamers: bijeenkomsten waarin ondernemers uit de ter zake zijnde sector bijeen worden gebracht. Doel van deze bijeenkomsten is:

- Versterken van het netwerk, waarbij we ook cross sectoraal de verbanden willen maken.
- Innovatiekracht aanboren door een inspirerend programma, werkvorm en deelnemers.

Per sector / thema wordt nader bekeken welke vervolgactiviteiten volgen. Dit is mede afhankelijk van de ondernemerswensen zelf. Geacht wordt daarbij aan vervolgsessies voor deze (nieuwe) netwerken, innovatiesessies, informatiebijeenkomsten, maar ook coachingstrajecten van individuele ondernemers of starters door ondernemers uit de regio. In de uitvoering van deze sessie en het opzetten van de netwerken werken we nadrukkelijk samen met de vier in de regio betrokken Kamers van Koophandel en regiobesturen, Syntens c.q. ondernemerspleinen, Stichting Food Valley en regionale en lokale ondernemersverenigingen.

Vanaf medio 2012 starten we met het programmeren van de daadwerkelijke uitvoeringsactiviteiten en per netwerk worden afzonderlijke actieplannen opgesteld, waarbij de dekking voor de activiteiten vooral ook door ondernemers gedragen moet worden. De kostenstructuur is opgebouwd uit een mix van de volgende twee, samenhangende onderdelen:

- Basisbudget voor aanjagen, stimuleren en coördineren programma vernieuwend ondernemerschap. Dat wil zeggen: ondernemerskamers, netwerkbijeenkomsten, programmamanagement etc. vanuit met name publieke middelen
- Per project een budget om aan te jagen en te coördineren, aangevuld met de budgetten van de participanten (ondernemers, KvK, Syntens, Food Valley en/of kennisinstellingen)

Voor een overkoepelende structuur (niet themagebonden) richten we een regionaal innovatieplatform op waarin voorlopers uit het bedrijfsleven elkaar inspireren. We starten daarbij bij ondernemers die zich al langere tijd aan onze organisatie hebben verbonden, maar gaan ook nadrukkelijk opzoek naar deze voorlopers. Het innovatieplatform pakt ook regionale MKB vraagstukken voortvarend op. Daarmee is dit platform tegelijkertijd een onderdeel van de adviesstructuur van de gebiedscommissie. Het innovatieplatform adviseert gevraagd en ongevraagd vanuit het oogpunt van het bevorderen van ondernemerschap in de regio.

In het programma Ruimte voor Duurzaam Agrarisch Ondernemen wordt specifiek ingegaan op het versterken van de ondernemers in de agrarische sector.

#### 8.1 b Verbinden recreatieondernemers

Ondernemers in de vrije tijdseconomie zijn en blijven een belangrijke partner in de regio. In de regio is inmiddels een aantal ondernemersnetwerken in de vrijetijdssector actief en samen met partijen als Recron, Koninklijke Horeca Nederland en NORT werken we samen aan het versterken van het ondernemersklimaat in de vrijetijdssector door:

- Ondersteuning bij het opzetten van (nieuwe) netwerken, zoals in het verleden de ondernemersvereniging Grebbelinie..
- Nieuwe opgaven helpen vertalen naar ondernemers. Te denken valt aan versterking van het zakelijk toerisme in en rond FoodValley en opgaven met betrekking tot bijvoorbeeld het toepassen van de leestijlenatlas Utrecht, jeugd, jongeren en bewegingslandschappen
- De makelaarsfunctie te vervullen tussen ondernemers onderling door ze aan elkaar te verbinden of tussen ondernemers en gemeenten.
- Beleidsinvulling helpen maken bij het omgaan met de exclavering van EHS (het verkleinen van de ecologische hoofdstructuur op plekken waar de recreatie ontwikkelingsruimte kan gebruiken) in het kader van de Structuurvisie Utrecht.

Bij het uitvoeren van deze activiteiten maken we ook graag gebruik van de diensten van de Adviescommissie Recreatie en Toerisme van de provincie Utrecht. Daarnaast willen we samen met Recreatie Midden Nederland en de provincie Utrecht verkennen op welke wijze wij hen kunnen ondersteunen bij het invullen van hun herijkte opdracht. Daarbij denken wij met name op het vlak van een ontwikkelingsrol in gebiedsontwikkelingen op en rond recreatieterreinen op of nabij de poorten en TOP's..

## **8.2 Bevorderen van innovaties**

### **8.2 a *Innovaties bevorderen***

Vanuit de ondernemerskamers komen diverse trajecten naar voren die in een regionaal verband opgepakt moeten worden. Deze zitten met name op het vlak van versterking van de productieketens, zowel horizontaal als verticaal. Vraaggericht willen we het MKB in de regio terzijde staan om ontwikkelingen te initiëren, verbanden te leggen tussen ondernemers en plannen en hen te ondersteunen bij het opzetten van een goed businessplan. Steeds voor zover dat ook past binnen de taken en verantwoordelijkheden van de 'publieke onderneming' die wij zijn. Daartoe denken we een ondernemersbank (een digitale Marktplaats voor ondernemers in de regio) in te richten waar ondernemers hun plannen kwijt kunnen. Deze digitale Marktplaats wordt regionaal ingericht en wordt ondersteund door een pool van projectenmakelaars die groepen of individuele ondernemers terzijde kunnen staan bij het ontwikkelen van hun plannen. De makelaarspool wordt grotendeels door de ondernemers zelf gefinancierd.

### **8.2 b *Businesscases recreatieterreinen***

De regio kent een recreatieve structuur met daarin enkele grote recreatieterreinen. Het beheer en de exploitatie van deze (dag-)recreatieterreinen staan onder druk. We richten onze pijlen de komende jaren op het versterken van enkele grotere recreatieterreinen in de regio. In overleg met de provincie Utrecht en Recreatie Midden Nederland zullen we nagaan welk terrein de komende jaren opgepakt gaat worden om een businesscase op te stellen, waarbij aandacht is voor de exploitatie, het beheer en kwaliteitsaspecten in de omgeving van het terrein.